

IOAN PETRU CULIANU, MIRCEA ELIADE ȘI *FELIX CULPA*

SUPPLEMENTA

LIVIU BORDAȘ

IOAN PETRU CULIANU, MIRCEA ELIADE, AND *FELIX CULPA*

SUPPLEMENTA

ABSTRACT: The article discusses new unpublished documents which supplement those presented in the earlier articles published in this journal (the issues VIII, IX and X). Appendix 1 contains seven new pieces belonging to the correspondence of I. P. Culianu with Mac Linscott Ricketts. In order to further contextualise them I have added a contemporary exchange between Ricketts and Joseph M. Kitagawa, along with Kitagawa's unpublished review of Ricketts' monograph about Mircea Eliade (appendices 3 and 5). Appendix 2 adds three new pieces to the correspondence of I. P. Culianu with Mircea and Christinel Eliade. Again, for a better contextualisation and understanding of them, I added the exchanges of Fernand Schwarz with Mircea and Christinel Eliade (appendix 4). In most of these documents, the main topic of interest for the discussion carried on in the article is Culianu's attitude towards the accusations of philo-Fascism and anti-Semitism brought to Mircea Eliade.

KEYWORDS: Mircea Eliade; Ioan Petru Culianu; Mac Linscott Ricketts; Adriana Berger; Vittorio Lanternari; Joseph M. Kitagawa; Fernand Schwarz; Georges Dumézil; New Acropolis; esotericism; the Iron Guard; Fascism; anti-Semitism; political accusations.

1. Seria de studii cu materiale documentare despre Mircea Eliade (1907–1986) și Ioan Petru Culianu (1950–1991) pe care am publicat-o între anii 2012 și 2014 în *Revista de filosofie*¹ și în *Studii de istorie a filosofiei românești*² urma să continue cu alte câteva „episoade”. Ele au rămas în șantier, în anul 2015, din motive despre care voi scrie altă dată și care nu sunt deloc lipsite de legătură cu pozițiile – și politicile – din jurul chestiunii numite *felix culpa*. Înainte de a le relua, dau tiparului câteva adăugiri la studiile deja publicate.

Primul grup de documente (*Addenda I*) se referă la studiul dedicat corespondenței dintre Culianu și Mac Linscott Ricketts (1930–2022). În primăvara anului 2019, la câteva luni după ce s-a retras din activitatea de cercetare, profesorul Ricketts mi-a dăruit cea mai mare parte a arhivei sale în vederea valorificării materialului pe care l-a adunat de-a lungul anilor. Ea a devenit un fond special în biblioteca Colegiului Noua Europă din

București, care și-a asumat proiectul recuperării și organizării ei. O altă parte – cea cuprinzând traducerile în engleză și materialele aferente lor – a donat-o, în același scop, profesorului Bryan S. Rennie. În cursul clasificării și ordonării materialelor, am găsit șapte noi piese ale dosarului corespondenței lui cu I. P. Culianu, pe care le public aici.

Cel de-al doilea grup de documente (*Addenda II*) cuprinde trei piese mărunte privind raporturile lui Culianu cu Mircea și Christinel Eliade, în completarea celorlalte două studii subintitulate „contribuții documentare”. Ele provin din diverse fonduri de la Special Collections Research Center al Bibliotecii Universității din Chicago: Mircea Eliade Papers, I. P. Culianu Papers și Archival Monographs. În măsura în care toate micile piese precum acestea vor fi adunate de prin arhivele publice și private în care se păstrează, e probabil ca mozaicul mai amplu – căci, fatalmente, incomplet – care se va configura să permită reconstituirea și altor contururi decât cele cunoscute în prezent.

Pentru mai buna înțelegere sau contextualizare a lor am adăugat alte câteva documente auxiliare, provenind de la Joseph M. Kitagawa (1915–1992) și Fernand Schwarz (n. 1951), care reprezintă vârfurile unor triumfiuri în relațiile lui Culianu cu Ricketts și, respectiv, cu Eliade și Christinel (*Addenda III, IV și V*). Geometria acestor raporturi e sensibil diferită. Dacă Kitagawa stă în vârful înalt al unui triunghi aproape isoscel, Schwarz reprezintă cel mai mic unghi al unui triunghi obtuz.³

2. Cele șapte noi piese care se adaugă corespondenței I. P. Culianu – M. L. Ricketts cuprind trei tipuri de documente. Primul e reprezentat de consemnarea unei convorbiri între cei doi cu ocazia vizitei lui Ricketts la Chicago, din 18 mai 1986. Cel de-al doilea este anexa primei scrisori pe care Ricketts o trimite după întâlnire: o listă a copiilor după manuscrisele adolescentine ale lui Eliade (din anii 1919–1924) și după cele două prime romane autobiografice, pe care le primise de la Mircea Handoca (1929–2015). Ultimele documente, și cele mai interesante, sunt cinci scrisori din anii 1989–1990: una trimisă de Culianu (26 februarie 1989) și patru ciorne sau copii la indigo ale misivelor lui Ricketts (2 iunie și 5 decembrie 1989, 1 și 11 decembrie 1990). Existența a trei dintre acestea din urmă a putut fi stabilită din conținutul corespondenței deja cunoscute.⁴

Conform evidențelor interne, mai există cel puțin alte patru scrisori ale lui M. L. Ricketts, care trebuie să se păstreze în arhiva familiei Culianu din Iași: cea care deschide epistolarul (din 30 octombrie 1980) și răspunsurile sale la scrisorile lui I. P. Culianu nr. 17 (din 31 octombrie 1986) și nr. 18 (din 8 și [?] decembrie 1986). Alte cinci, deși nu sunt atestate prin referințe interne, sunt foarte plauzibile: răspunsurile la scrisorile lui I. P. Culianu nr. 1, 3, 5, 38b și 39. De asemenea, Culianu trebuie să fi răspuns la scrisorile lui Ricketts nr. 27 și 34, dar e probabil să o fi făcut pe cale telefonică (de la Chicago).

O statistică a întregului corpus cunoscut până acum – incluzând piesele, certe și probabile, încă inaccesibile – arată o corespondență destul de echilibrată. Ricketts e prezent cu una sau poate două scrisori pe an mai mult decât Culianu, ceea ce se explică prin faptul că, de obicei, el este cel care deschide și/sau închide un grup de schimburi epistolare. În ultimii ani Culianu era mai ocupat și, așa cum am văzut, unele reacții ale sale trebuie să fi avut loc prin telefon.

Noile piese nu schimbă ceea ce afirmasem în articolul introductiv al corespondenței lor, anume că, după februarie 1988, ea se rarefiază. Dau însă ceva mai multă consistență anilor subțiri, aducând diverse date care le completează sau suplimentează pe cele deja cunoscute.

Convorbirea din 18 mai 1986 e consemnată pe câteva file de carnet dictando, același în care Ricketts își notase discuția cu Christinel Eliade din ziua anterioară.⁵ Pe lângă datele pe care le culege despre sfârșitul lui Eliade, planurile lui Christinel și despre Culianu însuși, Ricketts își notează informații privind soarta *Nachlass*-ului eliadian, a unei părți a bibliotecii sale, a perspectivelor de publicare a volumului secund al memoriilor, precum și a ultimului tom al *Istoriei credințelor și ideilor religioase*.⁶ Unele informații trebuie luate cu precauție, ținând cont de stadiul încă incipient, de atunci, al cunoașterii stării arhivei după incendiul din decembrie 1985. Culianu credea că dosarele cu corespondența românească fuseseră aproape complet distruse. Ele au fost într-adevăr mai afectate decât celelalte dosare, dar se păstrează totuși într-o foarte mare măsură, așa cum se poate vedea confruntând arhiva de azi cu catalogul preliminar alcătuit în anul 1984. Unele dintre scrisorile românești care au suferit cel mai mult sunt chiar acelea ale lui Culianu, care trebuie, prin urmare, să se fi aflat foarte aproape de epicentrul focului.

Între informațiile despre „povestea” lui Culianu, se află și una ce contrazice alte surse privind intențiile cu care plecase în Italia, în anul 1972. Conform acestei mărturii, el nu ar fi pornit cu hotărârea definitivă de a se exila. Ea era doar o posibilitate, fără îndoială una foarte atractivă. Abia după ce a trăit acolo pentru o bucată de vreme, a luat decizia de a solicita azil politic.

Noile scrisori se referă cu precădere la publicațiile lui Ricketts și ale lui Culianu (incluzând *Dicționarul religiilor* și cel de-al patrulea volum al *Istoriei credințelor și ideilor religioase*). Cele mai interesante informații sunt acelea care privesc preocupările lor în jurul chestiunii *felix culpa*. Cu precădere planul – cunoscut deja din corespondența publicată – unui volum „in defense of Eliade”, editat de Wendy Doniger (n. 1940) împreună cu I. P. Culianu și Matei Călinescu (1934–2009), ca „silent editors”, dar fără știrea lui Christinel. Acesta ar fi cuprins traducerea articolelor politice ale lui Eliade din anii '30 și diverse studii semnate atât de „critics”, cât și de „supporters”. Ricketts tradusese vreo cincizeci de articole, din care editorii urmau să le aleagă pe cele mai relevante.⁷ Dintre ceilalți colaboratori la acest volum, corespondența cuprinde doar numele lui Seymour Cain (1914–1997), Eugen Weber (1925–2007) și Keith Hitchins (1931–2020).

Despre articolele politice interbelice Ricketts vorbise cu puțin timp înainte, într-un interviu pe care Dorin Tudoran (n. 1945) i-l solicitase pentru postul de radio Voice of America⁸, ca reacție la vocile acuzatoare din ultima vreme. (În acel an apăruseră articole semnate de Radu Ioanid, Edgar Reichmann, Victor Eskenazy și Adriana Berger.) Scrisoarea lui Culianu – singura piesă care-i aparține în acest grup – aduce câteva precizări. Aflăm de aici că traducerea articolelor ajunsese, în cele din urmă, și la Wendy Doniger, la 26 februarie 1989. În câteva zile urma ca, împreună cu ea, Culianu să hotărască când vor începe „operațiunea”.⁹

La acest volum se referă și scrisorile lui Ricketts, care pomenesc și anunțata carte a Adrianei Berger (1953–2008), gândită, dimpotrivă, ca o ofensivă asupra lui Eliade. Dar un articol „defensiv” pe care Culianu l-a publicat în numărul din martie 1989 al revistei italiene *Abstracta* a nemulțumit-o foarte mult pe Christinel, lipsită cum era de o deplină imagine – și înțelegere – a discuției tot mai insistente din jurul simpatiilor politice de tinerete ale soțului ei. În consecință, Wendy Doniger, care trebuia să demareze proiectul volumului, a renunțat la inițiativă și astfel totul a rămas blocat.¹⁰ Nu știm deocamdată cum a reacționat Ricketts la aceste vești. În arhiva lui nu s-a păstrat o copie a probabilului răspuns.

Între scrisoarea lui Ricketts din luna martie (probabilă) și cea din 2 iunie (publicată aici), Culianu a primit de la Joseph M. Kitagawa copia unei scrisori trimise de biograful lui Eliade la 19 aprilie 1989.¹¹ Subiectul ei este recenzie – de fapt *review-article* – pe care profesorul nipono-american o făcuse celui de-al doilea volum al memoriilor lui Eliade și cărții lui Ricketts, *Mircea Eliade. The Romanian Roots, 1907–1945* (1988). Scrisoarea e cu atât mai importantă cu cât corespondența Ricketts-Kitagawa nu se regăsește în arhivele lor.¹²

După lectura manuscrisului recenziei, Ricketts îi mărturisește lui Kitagawa că i-a tratat cartea exact așa cum sperase el să fie tratată: identificând în gândirea lui Eliade intuiții (*insights*) și tipare (*patterns*) care duc mai departe explicațiile biografului. Se arată, de asemenea, foarte mulțumit de felul în care discutase episodul politic din tinerete. Își exprimă speranța că felul în care el însuși s-a ocupat de această chestiune sensibilă va fi receptat ca unul deschis și sincer – după cum a și fost –, merit să slujească lămuririi celor fără opinii prestabilite.

Împreună cu această scrisoare, Kitagawa i-a trimis lui Culianu copia unei note din 29 aprilie, adresată redactorilor revistei *History of Religions*, pentru care făcuse recenzie.¹³ Alături de el însuși – unul dintre cei trei fondatori –, în corpul redacțional se mai aflau Frank E. Reynolds, Wendy Doniger și Lawrence E. Sullivan. În urma unei recente discuții cu Sullivan, Kitagawa fusese aproape convins să renunțe la jumătate din recenzie: cea care se ocupa de cartea lui Ricketts. Se înțelege că, printre ceilalți membri ai redacției, prevala opinia că e preferabil a se evita atingerea unui subiect sensibil, care, oricum ar fi tratat în prezent, nu ar duce decât la noi discuții circumstanțiale, fără șansa de a clarifica chestiunea fundamentală. Aceasta fusese și atitudinea lui Eliade. Însă scrisoarea lui Ricketts l-a făcut pe Kitagawa să-și reconsidere decizia. Se folosește de ea pentru a-și convinge colegii mai tineri să nu mai dea apă la moară acuzațiilor că la Divinity School s-ar mușamaliza („cover up”) trecutul lui Eliade. În acest scop, îl prezintă pe Ricketts ca fiind, probabil, persoana cea mai favorabilă lui Eliade dintre toți cei care contează; și, iată, cu toate acestea, s-a ocupat de chestiunea sensibilă cu grijă maximă și cu obiectivitate. Îi pune, de fapt, în fața întrebării: voi – care sunteți mai puțin pro-eliadieni decât el – de ce n-ați putea face la fel? Ceea ce le propune în mod explicit este ca, la Divinity School, să nu se mai evite discutarea aserțiunilor problematice ale lui Eliade, ci să fie abordate cu o atitudine simpatetică. Evident, simpatetică nu față de aserțiuni, ci față de autorul lor.

Argumentul lui Kitagawa este o versiune îndulcită a principiului că adevărul trebuie preferat prietenilor (*Amicus Plato, sed magis amica veritas*): adevărul, dar cu dragoste pentru prieteni. Maxima atribuită lui Aristotel (nu tocmai în acea formă), precum și cea căreia i se face ecou (pusă de Platon în gura lui Socrate) au primit de-a lungul vremii diverse interpretări, dar aceasta trebuie să fie una dintre cele mai puțin fidele.¹⁴ Kitagawa ar fi putut spune: adevărul *din* dragoste pentru prieteni. Tocmai pentru că un căutător (deci, prieten) al adevărului precum Platon îmi este prieten, adevărul mi-e mai prieten. Ea ar fi corespuns atitudinii lui Ricketts, care se ocupase de chestiunile sensibile nu cu „simpatie” pentru Eliade, ci cu o simpatie pentru adevăr, răsfântă înapoi asupra lui Eliade. Dar Kitagawa urmărea să-și scoată colegii din dilema unei aparente alegeri exclusive și, de aceea, pleda pentru non-exclusivismul opțiunilor (și adevărul, și Eliade), dar pentru ierarhizarea lor (într-o ordine care favorizează adevărul).

Încercarea a eșuat. *History of Religions* n-a publicat recenzia, nici măcar prima ei parte. Mai tinerii colegi ai lui Kitagawa s-au iubit mai mult pe sine decât au iubit adevărul sau pe Eliade. Iată două atitudini răspândite printre prietenii marelui savant: a se iubi pe sine prin Eliade și a iubi adevărul prin Eliade. Și două feluri de a-i înțelege pe „apărătorii” lui: cei care, în ultimă măsură, se apără pe sine și cei care, în aceeași ultimă măsură, apără adevărul. Desigur, după toate ismele și post-ismele ale căror supraviețuitori suntem, „adevăr” nu mai înseamnă nimic precis. Culianu – care a încercat să împac toate iubirile – ne-o spune în mod răspicat.

Totuși, pentru neprietenii lui Eliade, chiar și dintre cei mai iști și post-iști, există un „adevăr”: *adevărul lor*, la care se parvine nu prin dragoste, ci prin contrariul ei. Mai sunt și dintre aceia pentru care prietenia sau neprietenia sunt depășite de alte relații, în special de cea cu sine însuși. Ei nu lasă adevărul (sau, dacă vreți, mai modest, exactitatea) să stea în calea unei bune istorii. Iar *felix culpa* lui Eliade devine o istorioară tot mai bună cu fiecare nouă povestire a ei.

E foarte interesant că Kitagawa n-a oferit articolul unei alte reviste, deși ar fi găsit destule dispuse să-l publice. E, de asemenea, grăitor că manuscrisul (dactilograma) acestuia nu se găsește printre scrierile sale păstrate în Joseph M. Kitagawa Papers la biblioteca Universității din Chicago.

Se păstrează însă exemplarul trimis lui Ricketts¹⁵, pe care acesta a marcat cu creion roșu unele dintre cele mai relevante pasaje.¹⁶ E vorba, pe de o parte, de acelea care cuprind punctele principale ale hermeneuticii lui Kitagawa: motivele „destinului” și „libertății” (preluate din autobiografia lui Eliade), cele trei „lumi” în care se desfășoară viața și creativitatea lui (savantă, „existențială” și imaginală – *mundus imaginis*) și cele două categorii fundamentale ale viziunii lui asupra realității (sacru și iubirea). Pe de altă parte, e vorba de principalele locuri în care Kitagawa se referă la chestiunea *felix culpa*, la faptul că „în ciuda conștiinței de sine de a fi un «om universal»”, Eliade „a fost prins într-o rețea de intrigi politice” românești. A căzut adică în pânza propriei *karma*, de care Kitagawa crede că s-a eliberat prin plecarea din țară, dar și prin bogatele resurse ale lumii sale imaginale. „Românismului” la care aderase tânărul Eliade, înțelegându-l ca naționalism cultural (ne-politic), îi va lua locul un autentic universalism

(deasupra naționalismelor politice și a provincialismelor culturale) și un militantism anti-eurocentric (implicit, anti-colonialist și anti-imperialist).

Nu e deloc surprinzător că o astfel de condiționare, karmică (pe care Kitagawa o consideră din perspectiva buddhistă), e observată de un asiatic, de altfel, perfect integrat lumii occidentale. Apropierea lui Eliade de gândirea și acțiunea lui Codreanu reprezintă *karmaphala* sau *karmavipāka*, maturația (*vipāka*) sau fructul (*phala*) acțiunilor sale din trecut (*purāṇāni karmāni*), incluzând intențiile (*cetanāḥ*) nemanifestate în act. Prin acțiunile sale trebuie înțelese atât cele fizice (*kāyakarmāni*), cât și cele mentale (*manahkarmāni*) și verbale (*vākkarmāni*). Prin trecut se înțelege perioada preindiană, cea indiană și primii ani ai celei postindiene (ca să nu vorbim de vieți anterioare).

Nu numai simpatiile politice de tinerețe, ci întreaga viață a lui Eliade poate fi explicată sub incidența karmei. De ce a făcut o anume alegere, mai degrabă decât alta? De ce a mers pe unele căi și nu pe altele? De ce *nu* s-a angajat pe drumuri care îi erau perfect accesibile? Ș.a.m.d. Sigur, lucrul acesta se poate face cu viața oricărui om, dar nu orice om are o viață (și o *karma*) atât de interesantă precum Eliade. Va trebui ca, într-o zi, cineva să-i consacre și o biografie „karmică”. Culianu ar fi avut curajul de-a o face și abilitatea de a găsi punțile juste între teorie și factologie. Cu vechea lui pasiune pentru tradiția Yogācāra, ar fi tratat probabil întreaga lume a lui Eliade ca pe un produs secundar – *adhipati phala* – al karmei.

E mai mult decât plauzibil că Kitagawa împărtășise colegului său român nu doar corespondența purtată în jurul recenziei, ci și textul ei. Culianu trebuia să recenzeze aceleași cărți pentru cealaltă revistă a Divinity School, *Journal of Religion*. Așa cum atestă corespondența cu Ricketts, în februarie 1989 ea aștepta încă să fie scrisă. O va redacta cândva în cursul anului 1990, dar va apărea postum, la începutul lui 1992.¹⁷

Culianu adoptase de mult în raport cu Eliade maxima *Amicus Plato, sed magis amica veritas*.¹⁸ De curând îi comunicase acest lucru unuia dintre criticii politici ai lui Eliade, Vittorio Lanternari (1918–2010), care-i împărtășise acuzele lui.¹⁹ Ca și la Kitagawa, în recenzia lui Culianu accentul e pus pe cartea lui Ricketts, considerată „opera definitivă” asupra perioadei românești a vieții lui Eliade. Asemenea lui Kitagawa, el încearcă să explice contrastul dintre tânărul Eliade ca promotor al „etnocentrismului românesc” (fie și numai pentru o scurtă perioadă de timp) și maturul Eliade, cunoscut ca unul dintre „cei mai influenți savanți în lupta împotriva rasismului și etnocentrismului”, unul dintre „cei mai lucizi luptători pentru cauza Celuilalt, a acelor mulți, neglijați, oprimați și rău înțeleși” de-a lungul istoriei civilizației occidentale. Deși în anii '20 și la începutul anilor '30 a făcut mereu „alegerile corecte”, ridicându-și vocea în sprijinul democrației, împotriva fascismului, a lui Hitler și în favoarea evreilor atacați de compatrioții săi antisemiți, în anul 1937 s-a lăsat purtat de „delirul contagios” al lui Nae Ionescu.²⁰

Culianu nu se întreabă în mod explicit asupra cauzalității profunde a acestei „alunecări”, înțeleasă de Kitagawa în termenii determinismului karmic, dar interpretarea lui oferă o explicație similară. În locul operației de mizinterpretare creativă, a criticului – „creative misprision” sau „creative misreading”, în termenii lui Harold Bloom –, el propune operația opusă a istoricului. Căci, oricât ar fi de „creativă” sau

„inteligentă”, cea dintâi e întotdeauna „cețoasă” și adesea „lipsită de acuratețe”. În timp ce criticul se folosește de „creative misprision” pentru a universaliza o serie de fenomene, istoricul integrează în serii recurente cazuri cu o puternică amprentă individuală.²¹ Se poate astfel vedea că Eliade a „internalizat” un număr de lucruri caracteristice epocii sale (dezbateri politice, retorica naeionesciană – ea însăși o internalizare a celei iorghiste –, mișcarea non-violentă a lui Gandhi pentru independența națională, persecutarea legionarilor de către regimul carlist etc.).²² Asemenea altor contemporani, Eliade a fost un fiu al *Zeitgeist*-ului, iar în perceperea acestei dependențe sau condiționări istoricul are un avantaj atât față de critic, cât și față de actorul istoric.

Desigur, *karma* nu poate fi redusă la condiționarea socio-politică sau cultural-istorică, precum în propunerile unor reprezentanți ai modernismului buddhist. Dar, Culianu adaugă: „His particularly keen feeling for the sufferings of the Romanian people might have occasionally blinded him to the sufferings of others.”²³ Cred că această frază, care ne duce în preajma conceptului *kleśa* – emoții tulburătoare, răscolitoare, ațățătoare, constituind unul dintre motoarele acțiunilor karmice – îl apropie pe Culianu de perspectiva lui Kitagawa.

Povestea acestei recenzii nepublicate ne ajută să înțelegem mai bine greutatea pe care le avea de întâmpinat Culianu în încercarea de a explica atitudinea politică a tânărului Eliade. Și de ce proiectul cărții, al cărei editor trebuia să fie Wendy Doniger, nu s-a mai materializat.

Următoarele scrisori ale lui Ricketts fac referire la noi articole împotriva lui Eliade (Adriana Berger) și în „apărarea” lui (Seymour Cain, Bryan S. Rennie). În cele trei decenii care au trecut de la schimbul lor epistolar însăși limba a fost mobilizată în confruntarea dintre „acuzatorii” și „apărătorii” lui Eliade. Acești doi termeni, care ar fi trebuit să fie neutri, într-o semantică teoretic-juridică, au fost manipulați și atrași într-un context polemico-politic.

Cuvântul „apărător” (în engleză, *defender*) a devenit, sub pana multora, un termen peiorativ și chiar o formă de injurie sau de atac la persoană. El a fost folosit astfel încât să desemneze o minte necritică, care, în virtutea unei implicări personale, emoționale, e incapabilă de o evaluare critică, detașată, obiectivă a lucrurilor. Altfel spus, cineva pe care motive personale, nu academice, îl determină să apere o cauză sau un om în ciuda tuturor evidențelor contrare. Foarte adesea, în locul lui s-a folosit termenul avocat (*advocate*), luat doar în sensul de avocat al apărării. De asemenea, alți termeni investiți cu nuanțe care discreditează capacitățile critice, onestitatea și credibilitatea celor cărora li se aplică: apologet (*apologist*), susținător (*supporter, proponent*), sprijinitor sau girant (*backer*), partizan (*partisan*), adept (*adherent, follower*), admirator (*admirer, fan, enthusiast*) etc., etc.

Au existat fără îndoială și astfel de apărători necritici, mai ales printre români (precum Mircea Handoca, Gabriel Stănescu, Francis I. Dworschak ș.a.), care au folosit ei înșiși termenul „apărare” în demersurile lor, făcându-și chiar un steag din el. Demersuri, trebuie spus, de o slabă calitate intelectuală, chiar dacă adesea având avantajul de a beneficia de informații încă necunoscute altor participanți la discuție. Cu unele excep-

ții (când accentul cădea pe cunoașterea izvoarelor primare, mai ales a celor nepublicate), ele s-au situat sub limita acceptabilă a standardului academic și nu ar fi trebuit să fie luate ca etalon pentru judecarea colectivă a „apărătorilor”. Și totuși, cel mai adesea s-a procedat chiar așa.

În schimb „acuzatorii” s-au bucurat de un tratament disproporționat de favorabil. Începând chiar cu identificarea lor terminologică. Ei au fost numiți „critici” (în engleză, *critics*, nu *criticisers*, cuvânt pe care românul „criticasteru” îl redă doar parțial), cu tot conținutul semantic pozitiv al termenului.

S-a trecut repede peste posibilitatea ca, la fel ca unii „apărători”, măcar o parte dintre „acuzatori” să aibă (și) alte motivații – inclusiv de natură personală, emoțională – pe lângă aceea de a pune în evidență realități pasibile să fi fost oculte sau deformate. Așa cum s-a trecut peste posibilitatea de a nu fi în mod necesar capabili sau suficient de instrumentați pentru o evaluare corectă a acestor realități. Cazul cel mai evident este cel al Adrianei Berger. Ricketts însuși consideră textele ei „sub-standard”, alcătuite din „inferențe și insinuări făcute în temeiul unor citate care, în majoritatea cazurilor, sunt scoase din context”.²⁴ Iar Culianu le găsește lipsite de orice valoare.²⁵ Au existat, desigur, demersuri oneste, motivate doar de dezideratul cunoașterii faptelor în contextul lor și al interpretării neideologice, nepartizane, judicioase a acestora. Dar, într-o statistică a întregii literaturi pe care o cunosc, ele sunt minoritare.

Pe de altă parte, atunci când s-a folosit eticheta peiorativă „apărător”, nu s-a ținut cont de contextul demersului celor cărora li se aplică. Și anume, de faptul că acest demers este un răspuns; și unul care nu e lipsit de legitimitate. El e stârmit, provocat de „acuzatii” ideologico-politice, dintre care cel puțin o parte (mai mare sau mai mică) nu sunt susținute de probe, nu sunt corect contextualizate (ba chiar, adesea, programatic mizcontextualizate) și au (și) alte agende decât cunoașterea adevărului. Prin urmare, „apărătorii” au fost și critici ai „criticilor”, în scopul tocmai al stabilirii adevărului pe care aceștia susțin că-l caută.

Ricketts numește „criticile” lui Lanternari și Berger atacuri (*attacks*), ceea ce și erau de fapt. Ele aveau agende ascunse, care se foloseau de *felix culpa* lui Eliade pentru a atinge alte obiective. Cazul Adrianei Berger este, iarăși, cel mai evident. Despre motivațiile ei personale am scris deja.²⁶ Lanternari, asemenea altor istorici sau antropologi ai religiilor care l-au criticat pe Eliade, aparținea unei școli aflate în confruntare cu cea de la Chicago (și, în general, cu abordarea fenomenologică), iar poziția sa teoretică era cu totul opusă ei. Temelia acestei poziții – materialismul dialectic și istoric, de la Marx până la Gramsci – era și cauza unei situații politice antagonice față de Eliade (printre alții).

Pentru toți acești „critici” cu motivații teoretico-ideologice, politico-ideologice și personale, chestiunea *felix culpa* a oferit o ocazie de aur, care nu putea fi ratată. Chiar dacă nu există nicio dovadă credibilă a presupusului „filo-fascism” și a suspectatului „antisemitism” ale lui Eliade – deduse din temporara sa apropiere de mișcarea legionară și din susținerea României în războiul anti-sovietic –, permanenta discuție în jurul acuzațiilor e suficientă pentru a satisface principala agendă a acestor „critici”.

În una dintre noile scrisori ale lui Ricketts găsim și o precizare a poziției pe care el însuși se situa. În jurul datei de 20 noiembrie 1989, un domn din Chicago i-a telefonat pentru a-i cere să îl apere (*defend*) pe Eliade în ceea ce privește, pe de o parte, atitudinea lui față de evrei de la sfârșitul anilor '30, iar pe de alta, modul în care a exprimat-o, după decenii, în memorii. Ricketts nu i-a reținut numele, dar dacă luăm Chicago drept Universitatea din Chicago, identitatea acestuia poate fi ghicită după faptul că membri ai familiei lui au pierit în complexul de evenimente numit Holocaust. Răspunsul lui Ricketts trebuie luat drept referință atunci când se evaluează temeiul poziției lui ca „apărător”. El îi spune că scopul cu care participă la această discuție nu este de a apăra conduita lui Eliade, ci de a se asigura că „faptele” cazului său sunt cunoscute.²⁷ Ținând cont de scrierile lui Ricketts, se poate înțelege că e vorba de *toate* faptele, împreună cu *contextul* lor precis. Adică, ceea ce odinioară s-ar fi numit „adevărul”.

3. Cele trei noi piese care se adaugă corespondenței lui Culianu cu Mircea și Christinel Eliade sunt și ele de naturi diferite: o carte poștală, o înțelegere scrisă (*accord, agreement*) și o dedicație pe un volum de povestiri. Am intitulat și acest grup de documente tot „corespondență”, în sensul larg de schimburi scrise între persoane.

Ultima scrisoare cunoscută trimisă de Culianu lui Eliade datează din 14 ianuarie 1986.²⁸ În următoarele două luni, până când sosește la Universitatea din Chicago în calitate de *visiting professor*, trebuie să mai fi existat și altele. Ele nu se păstrează însă în arhivă. Am putut identifica doar o carte poștală ilustrată scrisă la două mâini.²⁹ Ea a fost trimisă la 2 martie, din Paris, împreună cu Fernand Schwarz, un antropolog și esoterist francez de origine argentiniană, fondator – în 1974 – al asociației teosofiste La Nouvelle Acropole – France. Pasionat emul al lui Eliade, el avea și o îndepărtată legătură cu țara sa: bunicii lui materni emigraseră din România în anii care au urmat primului război mondial. Pentru a înțelege sensul prezenței lui Culianu alături de Schwarz, trebuie să ne oprim puțin și asupra acestui curios personaj.

Cartea poștală a fost scrisă la finalul colocviului de antropologie religioasă „L’Homme et la Cité”, organizat de Schwarz sub egida Institut International d’Anthropologie. Pusă sub președinția de onoare a lui Gilbert Durand, manifestația era destinată a face cunoscute marelui public cele mai recente descoperiri ale noului spirit antropologic ai cărui pionieri sunt Eliade și Durand. Au participat, în ordine alfabetică, Paul Barbăneagră, Christian Charrière, Ioan P. Culianu, Jean Hani, Henry Montaigu, Edgar Morin, Claude-Henri Rocquet și Fernand Schwarz, cel care a condus lucrările.³⁰ Institut International d’Anthropologie, ca și Ecole d’anthropologie de Paris, al cărei „profesor” era Schwarz, purtau doar numele vechilor instituții antebelice care au fost resuscitate de Noua Acropolă.³¹

Dat fiind că nu este timbrată, înseamnă că ilustrata a fost trimisă în plic, alături de alte materiale: publicații sau, mai probabil, texte prezentate la colocviu. E probabil ca în acest fel să fi ajuns comunicarea lui Culianu în arhiva lui Eliade. Ea se intitula „Histoire à l’envers, histoire à l’endroit. Quelques réflexions quasi-épistémologiques sur l’œuvre de Mircea Eliade”³² și a apărut doar într-o traducere românească³³, rămâ-

nând puțin cunoscută. Nu știm deocamdată de ce Culianu nu a publicat și originalul, dar răspunsul la această întrebare trebuie să fie, fără îndoială, plin de interes.

Imaginea reprezentată pe cartea poștală este, de asemenea, interesantă: un detaliu după basorelieful zodiacal din nartexul bazilicii din Vézelay înfățișând semnul gemenilor (21 mai – 22 iunie). Eliade nu a mai prins această zodie; a murit peste puțin timp, la începutul celei precedente. În schimb, viața lui Culianu se va sfârși în chiar prima zi a zodiei gemenilor. O coincidență, desigur. În mod evident, ilustrata a fost aleasă de principalul expeditor, Fernand Schwarz, care e născut în 4 iunie. În fotografie a intrat și unul dintre medaliioanele supranumerare, cu scene „terestre”, intercalate între semnele zodiilor și ale lunilor. E vorba de cel numit „dans vegetal”, între semnul taurului / luna mai și cel al gemenilor, care înfățișează un bărbat încoronat de frunze, ținând ramuri în mâini, în cursul unei mișcări ritmate. Semnificația lui nu e clară; se presupune că ar reprezenta o sărbătoare care, în secolul al XII-lea, avea loc în acea perioadă. Dar, pentru imaginația esoterică, el putea căpăta multe alte sensuri.

Ilustrata a fost așadar aleasă și expedită de Schwarz. Culianu fusese asociat pentru susținere. Era, de fapt, o nouă recomandare la Eliade, așa cum mai făcuse o dată, cu puțin timp în urmă. Nu e exclus ca tot Culianu să-l fi îndemnat și de această dată să-i scrie. La 16 ianuarie 1985, când încurajările prietenului său român l-au ajutat să-și calce peste timiditate, Schwarz se adresase pentru prima dată maestrului de la Chicago. În această scrisoare se prezenta ca exponent al unei tinere generații de cercetători și al unei „noi antropologii”, al cărei pionier și exemplu este Eliade. Maestrul a reacționat după aproape o lună, la 11 februarie, dictând o politicoasă misivă asistentului său.³⁴ Nu era un răspuns care să încurajeze continuarea corespondenței. Într-adevăr, nu am mai putut găsi ale schimburi epistolare până la ilustrata semnată împreună cu Culianu.

„Noua antropologie” și „noul spirit antropologic” erau, pentru Schwarz, spre deosebire de majoritatea participanților la colocviu, formule care acomodau o anumită viziune esoterică. Mișcare neo- sau post-teosofică, influențată și de curentul „Tradiționist”³⁵, Noua Acropolă a fost fondată în 1957, în Argentina, iar din anul 1972 s-a răspândit, progresiv, în peste cincizeci de țări. Se consideră o școală de filosofie, în sens antic, însă natura ei a suscitat discuții și polemici, fiind învinuită de a fi o sectă (de tip inițiativ) sau o mișcare fascizantă (și paramilitară). S-a pretins că ideile ei politice – conservatoare, anti-moderne, elitiste, întemeiate pe autoritatea spirituală – ar fi apropiate de extrema dreaptă. Reprezentanții ei au respins categoric toate aceste acuzații, care, deși nu s-au confirmat (gândirea ei politică se inspiră mai mult din viziunea platoniciană), i-au pătat în mod durabil reputația.³⁶ Cele mai puternice atacuri mediatice din Franța, care au făcut-o să piardă două treimi din membri, au venit cu începere din martie 1991. Dar, deja de prin anul 1983, acuzații precum aceea de „fascism” dobândiseră vizibilitate.

Fernand Schwarz a scris articole despre Eliade³⁷ și a îngrijit un volum omagial³⁸, a organizat și/sau participat la colocvii care i-au fost consacrate, l-a citat frecvent în operele lui, iar numele acestuia a apărut alături de propriul său nume în diverse publicații ale Noii Acropole, tipărite în multiple limbi. Îl considera nu doar un savant, ci și un mistagog, avertizând chiar asupra riscului ca opera lui să fie recuperată de „contra-tradiție”. Culianu

citește cărțile lui Schwarz, pe care le și recenzează ocazional³⁹, acceptă invitații de a colabora la publicațiile lui⁴⁰ și de a participa la colocvii. Volumul îngrijit de acesta, *Mircea Eliade. Dialogues avec le sacré*, a fost publicat în aprilie 1987 la editura Noii Acropole, într-o serie intitulată eliadian „Homo religious – Cahiers d'études pour la redécouverte du sacré”. El mai cuprindea convorbirile realizate de Schwarz cu Gilbert Durand, Edgar Morin și Paul Barbăneagră, alături de texte ale lui Culianu și Cicerone Poghirc, plus cinci alocuțiuni ținute la Sorbona, în cadrul colocviului organizat de Centre Roumain de Recherches la 31 mai 1986 (cu ocazia parastasului de 40 de zile oficiat la Biserica română din Paris), îngrijite și prefațate de Mihaela Bacou.

În anii următori, Schwarz co-organizează și/sau participă la două colocvii dedicate lui Georges Dumézil și Mircea Eliade. Primul dintre ele, „Mythe et histoire dans la pensée de Dumézil et Eliade”, s-a ținut la Musée Guimet din Lyon, în zilele de 28 și 29 noiembrie 1987, și a fost organizat de Institut d'Etudes Indo-Europeenes (înființat în 1981 la Universitatea Lyon 3 de către Jean Haudry, Jean-Paul Allard și Jean Varenne) împreună cu asociația La Nouvelle Acropole – France. Sub președinția onorifică a lui Maurice Niveau, rector al Académie de Lyon, au participat, în ordinea intervențiilor: Jean Varenne, Jean Haudry, Jean-Paul Allard, Cicerone Poghirc, Fernand Schwarz, Michel Michel și Paul Barbăneagră, ultimul cu filmul despre Eliade pe care-l regizase.⁴¹ S-ar părea că, printre cei care au fost de față – și care puteau lua parte la mesele rotunde de la finalul celor trei jumătăți de zi –, se afla și Culianu, dar acest lucru va trebui confirmat de cercetarea viitoare.⁴²

Cel de-al doilea a fost colocviul internațional intitulat simplu „Éliade – Dumézil”, care s-a ținut în Luxemburg, între 28 și 30 aprilie 1988, sub egida a două instituții academice din proximitatea mediilor catolice: Centre Alexandre Wiltheim (Luxemburg) și Centre d'Histoire des Religions (Louvain). Despre Eliade au vorbit Julien Ries, în secțiunea introductivă, și Fernand Schwarz, André Motte, Irène Mélikoff și Jules-Gérard Simon, în secțiunea dedicată lui.

După acest din urmă colocviu, Schwarz o întâlnește pe Christinel la Paris. Din câte se pare, prima întâlnire s-a petrecut la 19 mai, cu ocazia unui alt eveniment omagial: instalarea plăcii memoriale pe casa din piața Charles Dullin, la care profesorul Michel Meslin (1926–2010) a rostit o scurtă cuvântare.⁴³ Schwarz și-a procurat textul acesteia pentru a-l include într-o nouă ediție a volumului Eliade. A doua întâlnire a avut loc la 3 iunie. Lui Christinel îi plăcuse „caietul” îngrijit de el și a aranjat publicarea unei traduceri în SUA, sub îngrijirea profesorului David Tracy (n. 1939). Din scrisoarea pe care Schwarz i-o trimite la 8 iunie se înțelege că această versiune engleză – care nu a mai fost tipărită – era și ea îmbogățită cu texte noi.⁴⁴

Volumul comunicărilor prezentate la colocviul din Luxemburg a fost publicat în același an ca număr special al revistei lunare *Courrier de l'éducation nationale*, periodic oficial al Ministerului Educației luxemburghez. Comunicările colocviului din Lyon nu s-au tipărit în volum, ci au fost înregistrate și „publicate” sub formă de casete individuale, care puteau fi deja cumpărate o săptămână mai târziu.

S-a vorbit puțin despre acest din urmă colocviu, iar, datorită rarității casetelor, lucrările lui se cunosc și mai puțin. El a fost chiar pomenit într-un context cât se poate de negativ. În scandalul în care atât Institut d'Etudes Indo-Europeenes, cât și La Nouvelle Acropole au fost acuzate de a fi expresia unor ideologii de extremă dreaptă, precum și de a susține revizionismul, negaționismul și rasismul, colocviul din 1987 s-a găsit menționat printre activitățile lor. Acuzațiile, campaniile, presiunile s-au întins de-a lungul mai multor ani. În cele din urmă, în 1998, institutul a trebuit să iasă de sub egida Universității. Fernand Schwarz a susținut că nu știa nimic despre orientarea politică a oamenilor și instituțiilor cu care se asociase și a făcut uz de identitatea sa evreiască, obținând chiar – în 1996 – un atestat al atașamentului față de iudaism în anii de școală.⁴⁵

Legăturile personale ale lui Culianu cu Schwarz ne duc în zona raporturilor potențial explozive dintre știință, politică și esoterism, în a căror sferă a fost prins și Eliade prin discuțiile purtate după moartea lui. Din nefericire, la fel ca în cazul maestrului său, nici relațiile lui Culianu cu mediile esoterice nu au fost discutate în temeiul surselor primare care s-au păstrat, ceea ce a dus la speculații și scenarii fanteziste. Alte indicii ale acestor relații se găsesc în arhiva lui de la biblioteca Universității din Chicago (care – trebuie amintit – reprezintă doar un mic complement al arhivei preluate de familie și păstrate la Iași).⁴⁶ E nevoie de o cercetare completă a izvoarelor pentru a lămuri această chestiune și a lăsa imaginațiilor înfierbântate terenul literaturii.

În legătură cu aceste medii, trebuie remarcat că diversele „lumi” frecventate de Culianu sunt adesea... mutual contradictorii, cum ar fi spus Eliade. De aceea, e foarte probabil să nu greșim presupunând că frecventarea lor se petrecea fără ca una dintre ele să știe întotdeauna de legăturile pe care le întreținea cu acelea aflate în poziție de incompatibilitate sau chiar antagonism față de ea. Lucrul acesta poate fi văzut în ceea ce au scris, după moartea lui, numeroși reprezentanți ai acestor lumi. Atitudinile lor se situează în diferite registre ale surprizei și mirării, producând reacții tot atât de diferite. Ele merg de la încercări de a înțelege complexitatea vieții și personalității lui Culianu, minimalizând cealaltă parte și „justificând” frecventarea ei prin circumstanțialități și oportunități, până la revizuri ale poziției față de el, pe o gamă întinsă între simpla dezaprobare umană și auto-îndreptățitoarea (*self-righteously*) condamnare ideologico-politică.

Câteodată aceste lumi intrau totuși în coliziune pe terenul lui Culianu. Mai ales în jurul lui Eliade și Dumézil. În primăvara anului 1987, îl invitase pe Bruce Lincoln să contribuie la prima apariție a unei noi publicații seriale, căreia îi spune *Acta Indo-Europea*. Dacă a apărut, trebuie să se fi întâmplat sub un alt nume. Din răspunsul lui Lincoln se înțelege că era legată de moștenirea intelectuală duméziliană. Dacă nu e vorba de vreun proiect nematerializat conceput de însuși Culianu – probabil împreună cu Cicerone Poghiric și alții –, ar putea să fie colecția *Études indo-européennes*, inaugurată în acel an de Jean Varenne la editura Belles Lettres din Paris.⁴⁷ Lincoln declină invitația, invocând angajamentele politice ale lui Dumézil. Culianu îi răspunde următoarele: „Unfortunately, your arguments concerning Dumézil's political commitments failed to convince me: you can have friends with different political convictions (*I do*) and you *can* talk dispassionately about a political system. Where is the 'fault', then? Of course

Dumézil was influenced by contemporary ideologies, but *who* is not? No matter how different our opinions on this issue are, I feel that I can respect you further as a friend.”⁴⁸

În toamna aceluiași an, la câteva luni după congresul de la Sorbona dedicat lui Eliade, îi scria aceste lucruri unui coleg italian, Giovanni Casadio: „Come sempre, caro Amico, le persone neutre hanno tutti i torti: così i romeni del Convegno sorbonardo [*sic!*] m’ accusano di avere accusato Eliade d’ essere di destra; anche vari eliadologi mi rimproverano di non averlo difeso abbastanza; l’ altro partito – Lanternari e Co. – mi rimproverano d’ averlo difeso (altre volte)! Feci due emissioni per la BBC e le accuse diventarono sempre più spiacevoli da parte romena. Ma aspettiamo per ora che Lanternari pubblici i suoi materiali, ch’ io analizzi già nelle dette emissioni!”⁴⁹ Așa cum știm, respectivele materiale nu au mai fost publicate, dar confruntarea cu Lanternari, din primăvara aceluși an, e cauza – mai mult sau mai puțin directă – a proiectatului volum „in defense of Eliade”.⁵⁰

4. Celelalte două piese ale adăugirilor la corespondența lui Culianu cu Mircea și Christinel Eliade aparțin epocii de după moartea maestrului. Prima este o înțelegere scrisă, din 9 iunie 1986, privind manuscrisele eliadiene pe care Culianu urma să le ia la Groningen.⁵¹ Dat fiind că despre ea am scris deja în unul dintre articolele următoare – căruia îi aparține tematic –, mă limitez aici la câteva considerații generale.

Lista pe care o conține face un interesant contrapunct cu lista manuscriselor din adolescență, ale căror copii Ricketts le primise de la Handoca și pe care i-o trimisese cu doar trei săptămâni mai devreme.⁵² În convorbirea de la Chicago, din 18 mai, Culianu îi spusese că va lua în Olanda toate scrierile nepublicate ale lui Eliade, al căror inventar îl va lăsa atât la biblioteca Universității, cât și la Christinel.⁵³ Același lucru i-l comunicase decanului de la Divinity School, Franklin I. Gamwell, și îl repetă într-o scrisoare din 20 mai.⁵⁴ La acea dată făcuse deja o înțelegere cu Daniel Meyer, bibliotecar și arhivist la Special Collections Research Centre al bibliotecii Universității, în privința restituirii materialelor după ce vor fi publicate. La 21 mai cel puțin dosarul cu notele lui Eliade pentru ultimul volum al *Istoriei credințelor și ideilor religioase* se afla în posesia lui Culianu.⁵⁵ În aceeași lună s-a ocupat de editarea principalelor fragmente rămase.⁵⁶ Din corespondența purtată cu Daniel Meyer, în luna septembrie, rezultă că ansamblul materialelor se afla încă în curs de editare.

De această dată, nu avem de-a face cu un text scris la două mâini. E posibil ca un avocat (cel al lui Christinel sau cel al lui Culianu) să fi contribuit prin furnizarea unui model, dar redactarea trebuie să-i aparțină lui Culianu însuși. Catagrafia manuscriselor nu o putea întocmi decât el. Iar paragraful final, referindu-se la editarea lor ca o „onoare” și o „muncă făcută din dragoste” pentru Eliade, îl indică fără nicio urmă de îndoială.

Ultima piesă documentară, o dedicație pentru Christinel pe volumul său de debut literar, *La collezione di smeraldi* (1989), ar părea să nu prezinte, în sine, prea mult interes hermeneutic.⁵⁷ Ceea ce atrage mai întâi atenția este imaginea unui Culianu pe deplin instalat la Chicago, aparținând deja locului. El este cel care-i urează bun-venit lui Christinel, întoarsă din sejurul parizian.

Mai interesant este însă faptul că povestirile din volum sunt numite aici „câteva mici smaragde”. Formula se dovedește a fi mai mult decât o simplă extrapolare ludică pornind de la titlul cărții. Așa cum susține naratorul în prefață (fragment reluat pe ultima copertă), cele unsprezece povestiri⁵⁸ – scrise în anul 1986 – nu erau entități disparate, ci, dimpotrivă, fragmente ale unuia și aceluiași puzzle. Cu câteva zile mai devreme, pe un exemplar dedicat colegului său Anthony C. Yu (1938–2015), Culianu scria că însuși volumul este un „mic smarald” dintr-o colecție mai amplă.⁵⁹

Smaraldul devine, așadar, măsură a lucrurilor la toate nivelurile: subiect al povestirilor, povestirile însele, întregul volum. Seria poate continua: autorul, lumea lui, autorul lumii lui și așa mai departe, la infinit, căci autorul lumii lui se poate dovedi a fi un personaj dintr-o povestire. Dar cartea nu oferă decât sugestia că logodnica lui Culianu este Zeița Smaraldelor. Am vrea să știm ce a scris pe volumul oferit ei. *La collezione di smeraldi* de-abia ieșise de sub tipar. Exemplarele pe care le cunoaștem sunt printre primele pe care Culianu le dăruiește apropiaților lui. Cel dintâi trebuie să-i fi fost destinat logodnicei. În morfodinamica culianiană, prima dedicație e și prototip al tuturor celorlalte, care devin permutări – semantic degresive – ale ei.

În contextul prezentei discuții, o pistă hermeneutică ar putea oferi și una dintre temele povestirilor, care este, deopotrivă, un topos recurent al existenței lui Culianu: contiguitatea între esoteric / ocult și politic / istoric. Poate, într-o zi, când însușirile „smaraldine” ale autorului vor fi mai bine cunoscute, vom înțelege și această formă – personală, originală, pesemne alternativă, chiar dacă nu necesarmente conștientă – de a fi „verde”.

ABREVIERI

AM	Archival Monographs, Special Collections Research Center, University of Chicago Library
IPCP	Ioan Petru Culianu Papers, Special Collections Research Center, University of Chicago Library
MEP	Mircea Eliade Papers, Special Collections Research Center, University of Chicago Library
MLRP	Mac Linscott Ricketts Papers, Colegiul Noua Europă. Institut de Studii Avansate, București

NOTE

¹ „Inima înțeleptului și statuia lui. Contribuții la istoria cultului lui Eliade”, *Revista de filosofie* (București), LIX, nr. 5, 2012, pp. 667–676; versiune italiană: „Il cuore del saggio e la sua statua. Quando Culianu omaggiava Eliade”, în *Ioan Petru Culianu. Argonauta della quarta dimensione*, a cura di Horia Corneliu Cicortaș, Roberta Moretti e Andrea Scarabelli, Milano, Bietti, 2021, pp. 56–59 [*Antares*, nr. 18].

² „«Întotdeauna far într-o lume nihilistă». Mircea Eliade și Ioan Petru Culianu – completări documentare”, *Studii de istorie a filosofiei românești* (București), VIII, 2012, pp. 303–361, 373; „Ioan Petru Culianu, Mircea Eliade și *felix culpa*”, *idem*, IX, 2013, pp. 319–378, 393; „«Ca o flacără întunecată». Mircea Eliade și Ioan Petru Culianu – noi completări documentare”, *ibidem*, X, 2014, pp. 235–313. În ordine logică, cel din anul 2013 urmează după cel din anul 2014. El a apărut și într-o versiune engleză puțin abreviată: „Ioan Petru Culianu, Mircea Eliade, and *Felix culpa*. With the I. P. Culianu – M. L. Ricketts Correspondence”, în *Mircea Eliade between the History of Religion and the Fall into History*, edited by Mihaela Gligor, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012, pp. 67–178.

³ Mulțumiri lui Mac Linscott Ricketts, Terezei Culianu-Petrescu și, respectiv, lui Sorin Alexandrescu pentru permisiunea de a publica aceste materiale. Observațiile și comentariile mele se întemeiază în primul rând pe sursele primare la care am avut acces. Nu am revăzut literatura secundară, care, din câte pot să-mi dau seama, nici nu ar fi adus contribuții la chestiunile punctuale discutate aici.

⁴ Vezi nota editorială la ediția scrisorilor; „Ioan Petru Culianu, Mircea Eliade și *felix culpa*”, *op. cit.*, pp. 340–374 (340).

⁵ Publicată în studiul nostru, „Interviurile lui Mircea Eliade. Contribuții documentare, I. Mac Linscott Ricketts (1981–1986)”, *Revista de istorie și teorie literară* (București), XIV (LVI), nr. 1–4, 2020, pp. 31–84 (83–84).

⁶ *Addendum* I.1.

⁷ Treizeci și opt dintre ele, datând din anii 1935–1938, se păstrează în MEP 29.11. Probabil, aceasta e selecția făcută de Culianu. Vezi și mărturia lui Matei Călinescu, „Culianu: Eliade: Culianu”, în Sorin Antohi (ed.), *Religion, fiction, and history. Essays in Memory of Ioan Petru Culianu*, vol. I, București, Nemira, 2001, pp. 225–257 (245); republicată în S. Antohi (ed.), *Ioan Petru Culianu. Omul și opera*, Iași, Polirom, 2003, pp. 234–259 (249–250).

⁸ Interviu difuzat împreună cu lectura unui fragment din cartea lui. Audiocaseta originală, care mi-a fost comunicată de Ricketts (în anul 2011), poartă următoarea etichetă a postului de radio: „9 Sept. 1988, Romanian / Ricketts, USIA [=United States Information Agency], Voice of America”. O transcriere se păstrează în MEP 139.2, „Interview with prof. Mac Linscott Ricketts”, *Voice of America*, 17 ff. dactilo. Pe prima filă Dorin Tudoran a adăugat „transmis 15.09.88, VOA”.

⁹ I. P. Culianu, 26 februarie 1989; *Addendum* I.3.

¹⁰ I. P. Culianu, 7 iunie 1989 (nr. 39); „Ioan Petru Culianu, Mircea Eliade și *felix culpa*”, *op. cit.*, p. 366.

¹¹ *Addendum* III.1.

¹² Deși relațiile lor epistolare au fost bogate, în MLRP se găsesc doar cinci scrisori ale lui Kitagawa, răspândite în diferite dosare. Ținând cont de alte cazuri cunoscute, e posibil ca Ricketts să-i fi trimis dosarul soției lui – Evelyn Mae Kitagawa (1920–2007) – cândva în anii 2000, sau altcuiva, în ultimii ani ai vieții lui. În Joseph M. Kitagawa Papers de la biblioteca Universității din Chicago se găsește foarte puțină corespondență, datând de la mijlocul anilor '80.

¹³ *Addendum* III.2.

¹⁴ Vezi, în special, Leonardo Tarán, „*Amicus Plato sed magis amica veritas*. From Plato and Aristotle to Cervantes”, în *idem, Collected Papers (1962–1999)*, Leiden – Boston – Köln, Brill, 2001, pp. 1–46.

¹⁵ Joseph M. Kitagawa, „Some Reflections on M. Eliade’s Vision of the History of Religions”, 20 ff. dactilo; *Addendum* V.

¹⁶ *Loc. cit.*, ff. 3, 11, 12, 13, 16, 18.

¹⁷ Vezi scrisorile lui către Ricketts din 26 februarie 1989 (nr. 38b) și 4 decembrie 1990 (nr. 40[b]), publicate în *Addendum* I.3 și, respectiv, în „Ioan Petru Culianu, Mircea Eliade și *felix culpa*”, *op. cit.*, p. 367.

¹⁸ Vezi scrisoarea lui din 9 noiembrie 1978 în anexa articolului lui Gianpaolo Romanato, „Ricordo di un amico: Ioan Petru Culianu”, în Sorin Antohi (ed.), *Religion, fiction, and history. Essays in Memory of Ioan Petru Culianu*, op. cit., pp. 74–152 (118); versiune în limba română în S. Antohi (ed.), *Ioan Petru Culianu. Omul și opera*, op. cit., pp. 101–161 (134). Faptul este confirmat și de Matei Călinescu, op. cit., p. 235 și, respectiv, p. 242. Vezi și „Mircea Eliade necunoscutul”, în I. P. Culianu, *Mircea Eliade*, București, Nemira, 1995, p. 263; ed. a IV-a, Iași, Polirom, 2022, p. 299.

¹⁹ Scrisoare din 26 aprilie 1988, citată în S. Antohi, „Culianu și Eliade. Vestigiile unei inițieri”, în I. P. Culianu, *Mircea Eliade*, op. cit., pp. 295–316 (306), respectiv, pp. 365–384 (379).

²⁰ I. P. Culianu, „Mircea Eliade, *Journal I, II, III, IV; Autobiography*, vol. 1, 2; Mac Linscott Ricketts, *Mircea Eliade. The Romanian Roots, 1907–1945*”, *The Journal of Religion* (Chicago), 72, nr. 1, January 1992, pp. 157–161 (160).

²¹ *Ibidem*, p. 158.

²² *Ibidem*, pp. 159, 160.

²³ *Ibidem*, p. 161.

²⁴ M. L. Ricketts, 11 decembrie 1990; *Addendum I.7*.

²⁵ I. P. Culianu, 4 decembrie 1990 (nr. 40[b]); *loc. cit.* Pentru că erau pline de inexactități și de interpretări exagerate, răuvoitoare, după cum aflăm din mărturia lui Matei Călinescu, op. cit., p. 246 și, respectiv, p. 250. Judecățile lui Ricketts și Culianu sunt destul de moderate în raport cu cele ale altora care au cunoscut-o. De exemplu, un savant din România care venise pentru o conferință la Paris o caracteriza astfel după ce-i examinase teza de doctorat: „tipa e de o rară mediocritate și de o atât de mare subcultură”. *Nae Ionescu și discipolii săi în arhiva Securității. Mircea Eliade*, ed. de Dora Mezdrea, București, Mica Valahie, 2008, p. 234 (raport de la sfârșitul lunii iulie 1984).

²⁶ „Ioan Petru Culianu, Mircea Eliade și *felix culpa*”, op. cit., pp. 325–331 și, mai ales, „Interviurile lui Mircea Eliade. Contribuții documentare, I”, op. cit., pp. 44–52.

²⁷ M. L. Ricketts, 5 decembrie 1989; *Addendum I.5*.

²⁸ I. P. Culianu, *Dialoguri întrerupte. Corespondență Mircea Eliade – Ioan Petru Culianu*, ed. de Tereza Culianu-Petrescu și Dan Petrescu, Iași, Polirom, 2004, pp. 278–279; ed. a II-a, 2013, pp. 290–291.

²⁹ *Addendum II.1*.

³⁰ Vezi prezentarea semnată de redactorul-șef al revistei Noii Acropole franceze, Brigitte Ludwig, „L’Homme et la Cité”, *Nouvelle Acropole* (Paris), nr. 89, mai–juin 1986, pp. xv–xvii.

³¹ „La Nouvelle Acropole a pu faire renaître sous son contrôle une association ancienne, l’Ecole d’anthropologie de Paris, créée en 1883 et mise en sommeil depuis la Libération. Il s’agit d’une association qui a eu un certain prestige à la fin du 19ème siècle en recrutant des scientifiques de renom, avant de connaître une dérive extrémiste pendant la seconde guerre mondiale. Récupérée par la Nouvelle Acropole, elle est actuellement une « filiale » de la secte qui propose par ce biais des stages à des étudiants étrangers.” *Rapport fait au nom de la commission d’enquête sur la situation financière, patrimoniale et fiscale des sectes, ainsi que sur leurs activités économiques et leurs relations avec les milieux économiques et financiers*. Président, M. Jacques Guyard, Rapporteur, M. Jean-Pierre Brard, Députés. Enregistré à la Présidence de l’Assemblée Nationale le 10 juin 1999, p. 50; <https://www.assemblee-nationale.fr/dossiers/sectes/r1687.pdf>.

³² MEP 136.7, 16 ff. dactilo. Conținutul textului corespunde comunicării descrise în secțiunea „Au croisement de deux anthropologies” a articolului lui Brigitte Ludwig, op. cit., pp. xv–xvi (cu o fotografie a lui Culianu la masa vorbitorilor, alături de Fernand Schwarz și Edgar Morin). Vezi și ale sale „voeux” finale, p. xvii.

³³ I. P. Culianu, „Avers și revers în istorie. Câteva reflecții cvasi-epistemologice”, [traducere de Dan Petrescu], *Revista de istorie și teorie literară* (București), XXXIV, nr. 2–3, aprilie–septembrie 1986, pp. 127–136; republicat în *idem, Jocurile minții. Istoria ideilor, teoria culturii, epistemologie*, ed. de Mona Antohi și Sorin Antohi, Iași, Polirom, 2002, pp. 147–168; ed. a II-a, 2019, pp. 157–178.

³⁴ *Addendum IV.1–2*.

³⁵ Termenul „Tradiționism” – mai degrabă decât „Tradiționalism”, care are (și) alte sensuri – e folosit aici pentru a desemna curentul „perennialist” reprezentat de gânditori precum René Guénon, Julius Evola ș.a.

³⁶ Antoine Faivre, „Les courants ésotériques et le rapport. Les exemples de Nouvelle Acropole et de la Rose-Croix d’Or (Lectorium Rosicrucianum)”, în *Pour en finir avec les sectes. Le débat sur le rapport de la commission parlementaire*, sous la direction de Massimo Introvigne et J. Gordon Melton, 3e édition, Paris, Dervy, 1996, pp. 233–254 (236–246, secțiunea „Nouvelle Acropole en France”); Massimo Introvigne, „Defectors, Ordinary Leave-Takers and Apostates. A Quantitative Study of Former Members of New Acropolis in France”, *Nova Religio* (Chappaqua, NY), III, nr. 1, October 1999, pp. 83–99.

³⁷ Dintre ele, vezi F. Schwarz, „Mircea Eliade, le visionnaire du «tout-autre»”, *Lyon Matin* (Lyon), nr. 1877, 26 avril 1986; „Mircea Eliade, le visionnaire de la tout autre dimension”, *Nouvelle Acropole* (Paris), nr. 89, mai–juin 1986, pp. vi (nesemnă); „Hommage a Mircea Eliade”, *ibidem*, nr. 90, juillet–aout 1986, p. 6; „La pensée d’Eliade, une itinéraire à travers les structures du sacré”, în *Mircea Eliade. Dialogues avec le sacré*, dossier conçu et présenté par Fernand Schwarz, Paris, Editions N.A.D.P., avril 1987, pp. 5–8; republicat în Centre Alexandre Wiltheim, Luxembourg / Centre d’Histoire des Religions, Louvain, *Actes du colloque international «Éliade – Dumézil»* (Luxembourg, avril 1988), edités par Charles Marie Ternes, Luxembourg, Courrier de l’éducation nationale, 1988, pp. 101–108.

³⁸ F. Schwarz (ed.), *Mircea Eliade. Dialogues avec le sacré*, op. cit., 60 pp.; publicat și în versiune portugheză, *Mircea Eliade. O reencontro com o sagrado*, tradução de José Maria Caselas, revisión de Eduardo Amarante, Lisboa, Edições Nova Acrópole, 1993, 142 pp. E foarte probabil ca acest volum – oferit în întâmpinarea comemorării unui an de la moartea lui – să fi fost mai întâi gândit ca un număr dedicat lui Eliade al revistei *Nouvelle Acropole* (nr. 91, septembre–octobre 1986), așa cum se anunță în nr. 90, p. 6.

³⁹ I. P. Culianu, „Fernand Schwarz, *Géographie sacrée de l’Égypte ancienne*, Paris, Nouvelles Editions Oswald, 1979; *Les traditions de l’Amérique ancienne*, Paris, Dangles, 1982”, *ARIES* (Paris), nr. 5, décembre 1986, p. 87. O scurtă recenzie binevoitoare, în care consideră operele lui Schwarz bune cărți de popularizare sau, respectiv, de introducere în subiect, demonstrând calitățile didactice ale autorului.

⁴⁰ I. P. Culianu, „Mircea Eliade et le long combat contre le racisme”, *Nouvelle Acropole* (Paris), nr. 81, janvier–février 1985, pp. 3–4; „Mircea Eliade et l’idéal de l’homme universel”, în F. Schwarz (ed.), *Mircea Eliade. Dialogues avec le sacré*, op. cit., pp. 9–16; „Mahaparanirvana” [*sic* !], traduit de l’anglais par Jeannine Magaud, *ibidem*, pp. 44–48. Toate au apărut însă și în alte locuri, ceea ce ar putea sugera că I. P. Culianu nu le dorea „îngropate” în publicațiile Noii Acropole sau asociate exclusiv cu ele.

⁴¹ Pliant cu programul colocviului; MLRP 21 (xerocopie). În textul introductiv, care vorbește despre un „nou spirit antropologic” lansat de cei doi savanți, se vede contribuția sau influența lui F. Schwarz.

⁴² Într-o veche fișă mi-am notat numele lui Edgar Morin, Gilbert Durand, Marie-Madeleine Davy, Michel Meslin și I. P. Culianu, alături de cele ale vorbitorilor, dar fără indicarea sursei (probabil o dare de seamă apărută în una dintre publicațiile periodice ale exilului). Nu am putut s-o identific acum și nici să găsesc o confirmare în alte surse.

⁴³ Dintr-o emisiune radiofonică (probabil la Europa Liberă) aflăm numele câtorva dintre cei care au mai fost de față. Români: Eugen Ionescu, Emil Cioran, Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Paul Barbăneagră, Sorin Alexandrescu, Ioana Andreescu, Matei Lăzărescu. Francezi: Michel Meslin, Claude-Henri Rocquet, Jean-Luc Pidoux-Payot, Claude Gallimard, Yannick Guillou, Blaise Gauthier. „Inaugurarea unei plăci memoriale la domiciliul parizian al lui M. Eliade”, înregistrare din 24 mai 1988, 3 ff. dactilo, MEP 174.9.

⁴⁴ *Addendum* IV.3.

⁴⁵ Sursele care au permis această scurtă sinteză a faptelor sunt reprezentate de publicații ale organizațiilor anti-cult, documente oficiale și articole în presa vremii, într-un număr prea mare pentru a le putea cita. Vezi, pe lângă raportul citat *supra*, n. 31, și următorul raport: *Enquête parlementaire visant à élaborer une politique en vue de lutter contre les pratiques illégales des sectes et le danger qu’elles représentent pour la société et pour les personnes, particulièrement les mineurs d’âge. Rapport fait au nom de la Commission d’enquête* par MM. Duquesne et Willems le 28 avril 1997; http://www.ex-premie.org/papers-fr/rapport_belge.htm

⁴⁶ De exemplu, programul conferințelor lui Philippe Lavastine, „Religions et vérité”, din perioada octombrie 1975 – martie 1976 (IPCP 20.1), scrisoarea lui Basarab Nicolescu din 7 septembrie 1983 (IPCP 1.27), scrisoarea lui Antoine Faivre din 23 ianuarie 1985 (IPCP 6.12), scrisoarea lui Doru Todericiu – alias Pierre Carnac – din 15 martie 1985 (IPCP 1.43) ș.a.

⁴⁷ Profesorul Lincoln – căruia îi mulțumesc pentru comunicare – înclină spre prima posibilitate. Corespondența sa cu I. P. Culianu se află în Bruce Lincoln Papers la Special Collections Research Centre al bibliotecii Universității din Chicago, colecție care nu a fost încă deschisă publicului.

⁴⁸ Scrisoare din 30 aprilie 1987, de la Chicago, 1 f. dactilo (copie), IPCP 1.20. Răspuns la scrisoarea lui Bruce Lincoln din 22 aprilie. Revista e pomenită ca *Acta-I-E*.

⁴⁹ Scrisoare din 26 octombrie 1987, de la Groningen, 1 f. mss. Mulțumiri profesorului Casadio pentru împărtășirea corespondenței sale cu Culianu (în anul 2004).

⁵⁰ „Ioan Petru Culianu, Mircea Eliade și *felix culpa*”, *op. cit.*, pp. 320–322, 323, 354, 356, 372–374.

⁵¹ *Addendum* II.2.

⁵² *Addendum* I.2. Anexa scrisorii lui M.L. Ricketts din 21 mai 1986 (nr. 7); „Ioan Petru Culianu, Mircea Eliade și *felix culpa*”, *op. cit.*, pp. 345–346.

⁵³ *Addendum* I.1.

⁵⁴ Copie trimisă lui M. L. Ricketts. „Ioan Petru Culianu, Mircea Eliade și *felix culpa*”, *op. cit.*, p. 369; „Ioan Petru Culianu, Mircea Eliade, and *Felix culpa*”, *op. cit.*, pp. 165–166.

⁵⁵ Scrisoare către Henry Pernet din 21 mai 1986; *ibidem*, p. 370 și, respectiv, p. 168.

⁵⁶ Scrisoare către Lawrence Sullivan din 19 februarie 1991; „«Întotdeauna far într-o lume nihilistă». Mircea Eliade și Ioan Petru Culianu – completări documentare”, *op. cit.*, p. 360.

⁵⁷ *Addendum* II.3.

⁵⁸ „Il rotolo diafano”, „Il Signore del Suono”, „Miss Emeralds”, „Il corridore tibetano”, „Il gioco dello smeraldo”, „La cospirazione delle anime degli indiani”, „L’ultima apparizione di Alice H.”, „L’intervento degli zorabi in Giormania”, „La trappola per topi del Dottor Mayow”, „Toz grec”, „L’enigma del disco di smeraldo”. Au fost publicate în română în volumul *Pergamentul diafan*, traducere de Dan Petrescu, București, Nemira, 1992 și au avut mai multe ediții ulterioare.

⁵⁹ „For Tony & Priscilla, this tiny emerald from a large collection, in deepest respect & admiration, from Ioan. 3/19/89”. Mulțumiri profesorului Yu.

ADDENDA I

CORESPONDENȚA I. P. CULIANU – M. L. RICKETTS

1

[= 5 bis]

M. L. Ricketts, convorbire cu I. P. Culianu¹

Visit with I. P. C[ulianu] in Chicago, 1986

Notes

May 18 – Dinner (noon) with Ioan P. Culianu

He is 36. Left Romania in 1972 on an Italian scholarship. Was not fully decided to seek political asylum until after he was in Italy awhile. Lived in a camp for five months, then got a job in Rome. (Gov[ernmen]t had hassled him about a visa in 1971 – had given him one first, then withdrew it.) He is married to a Rom[anian]-Dutch divorcée with a son, now 14. He loves teaching – and likes the students here best of any he has taught.

He will take to Groningen all the unpublished papers, leaving lists with Christinel and Library. (Eventually they will be returned to Regenstein.) There will be a collection of Eliade's *books* at the Sorbonne, but not his papers. (They must be kept separate, he says – the library there is chaotic.) He will send me anything I want from the papers (copies).

The Romanian correspondence was virtually destroyed in the fire. (We will go Tues[day] a.m. to look at office, begin job of cataloging what survived. He was going to do this with Eliade's secretary² anyway.) He and Eliade were going to do it, but hadn't gotten around to it.

He didn't know what books Mircea had planned to give to the A[merican] R[omanian] A[cademy]. (Ion Manea³ recently telephoned.) I said I *suspected* they were the ones in Meadville library, in piles.⁴

Christinel probably will stay here most of the time. She and Mircea had decided *not* to give up the apartment – the pace of life here is more relaxed, and the doctor who treated both of them is here.⁵ He thinks she may make a visit to Paris in fall.

Mircea had been having a pain in chest for about two weeks. But at hospital, the cancer was found to be advanced. Much fluid was taken from lungs.

About *Histoire*. Most of the chapters are written – all but two or three. Eliade left extensive notes for his chapter. Culianu proposes to publish the *notes* – not to try to write an essay based on them.

He thinks Gallimard has the rights to the autobiography, including all translations of it.

MLRP 11

2

[= 7 anexa]

M. L. Ricketts către I. P. Culianu⁶

Manuscrisele inedite

Romanul adolescentului miop (typed, 184 pp.)

Gaudeamus (typed, 211 pp.)

“Mister”, “Un vis”, “Istoria unui ban”, and “Taina” – short stories from 1919 (photocopies of originals)

Minunata călătorie a celor cinci cărăbuși în țara furnicilor roșii, Dec. 1921 (typed, 25 pp.)

“Apa din lighean” and “Cum a murit Fedora”, nuvele, 1922 (typed, 5 and 8 pp.)

caiet cartonat: *Nuvele, schițe și încercări*, 1922–1924 (photocopy, 47 pp.)

caiet de clasă: *Încercările mele*, date unknown. I have only part of it: “Cum a murit Ri, copilul sfânt”, incomplete (photocopy, nearly illegible, 49 pp.)

Memoriile unui soldat de plumb, undated (typed, 33 pp.)

“Journal de jour botanique”, Dec. 1920 – Feb. 1921 (typed, 5 pp.)

part of caietul: “Eu”, “Entomologie”, Dec. 1920 – April 1921 (typed, 14 pp.)

caiet: *Jurnal*, 9 April – 25 June 1921 (typed, 28 pp.)

caiet: [*Jurnal*], 1 July 1921 – October 1922 (typed, 22 pp.)

“Zoologie”, 1922 (typed, 5 pp.)

Viața și apucăturile furnicilor, undated (typed, 51 pp.); most published in *Orizontul* 1924–1925

Jurnalul tipilor din clasă, Feb. – Mar. 1923 (photocopy of original, 56 pp.)

Catalogul bibliotecii mele, 1922 (typed, 225 pp.)

Jurnal și memorii, 1923 (typed, 27 pp.)

Foi volante, December 1923 – January 1924 (typed, 12 pp.)

Jurnalul unui om sucit, 1921–1922 (typed, 25 pp.); nuvelă or pseudo-journal

“Gloria colegului Vojen”, about 1923, pp. 48–102 from a notebook (photocopy, almost illegible)

Romanul unui om sucit, May 1923 (typed, 38 pp.); like *Romanul adolescentului miop* in style

MLRP 11

3

[= 38b]

I. P. Culianu către M. L. Ricketts⁷

Professor Mac Linscott Ricketts
Louisburg College
Louisburg, NC 27549

The University of Chicago
The Divinity School
1025 East 58th Street
Chicago, Illinois 60637
Swift Hall

Feb[ruary] 26, 1989

Dear Mac,

Mrs Eliade just told me that she forgot to tell you, as I had asked her, not only my regards, but also that I had been unable to reach you, since I have been absent from Chicago for one month (on a lecturing tour in Italy).

Therefore I am very sorry that for all this time I was unable to thank you for the Eliade translations, which today have reached Wendy as well.⁸ In a few days we will decide when to start the whole operation.⁹

In the meantime, *Agora* has accepted a lengthy review of your books by me¹⁰, and I also commented extensively on the two volumes in an article about M[ircea] E[liade] which

I wrote for an Italian magazine.¹¹ I will send you copies of both as soon as they will be in print. Review for *J[ournal of] R[eligion]* is pending.¹²

With best regards,

Ioan Culianu

[mss] Yours sincerely, Ioan

MLRP 11

4

[= 39a]

M. L. Ricketts către I. P. Culianu¹³

2 June 1989

Dear Ioan,

Thank you for the article (manuscript) which seems to be a Forward to a new edition of *The Secret of Doctor Honigberger* (in Italian?).¹⁴ I found your remarks about how Eliade's thinking (mind) changed over years intriguing. Your speculations about what Eliade really believed certainly bear much reflection and examination. Of course, I hope that someday, when the *Journal* can be opened, that some of the mystery will be resolved definitively. I think that you are right in supposing that our best evidence for what he believed can be garnered from his fantastic novellas.

I need to thank you also for sending me some Italian articles awhile ago.¹⁵ I was able to read enough from them to understand what they were about, and I made copies to send to Handoca, the "great bibliographer". A propos, from what periodical (and what date) were the two pages of "Orient–Occident" taken?¹⁶

I have just finished reading the proofs of the English translation of *Journal IV* for 1979–85, and have returned them to the Press.¹⁷ I like very much Wendy's "postscript" to the volume.¹⁸ I hope it can be published soon. Now I am preparing a typescript of my translation of the first part of the *Journal fragments* for 1945–55, which Mr. Brent¹⁹ says he wants to publish next.²⁰

A few days ago I received a copy of Norman Girardot's contribution to the volume that will (evidently) take place of the fourth volume of *[A] History of Religious Ideas*.²¹ What, exactly, are the plans for that book, and how soon may we expect it to appear? (Girardot did not explain.)

Finally, what about plans for the book we talked about last November?²² Is it still "in the works"? Adriana's²³ book probably will appear this summer, and the controversy will erupt with renewed fury, I suspect.

With all good wishes I remain

most sincerely yours,

Mac Linscott Ricketts

MLRP 11

5

[= 39 bis]

M. L. Ricketts către I. P. Culianu²⁴

5 Dec[ember] 1989

Dear Ioan,

I enclose an article recently published in the Jewish periodical *Midstream*, written by Seymour Cain of San Diego, whom you may know.²⁵ I have corresponded with him for years. I

thought you might not have seen his article, and I know you will be interested in it. I believe it is the most moderate and fair treatment of the subject that we can expect from a Jewish source. Cain has worried over this matter for years and has come out *here*. We can only hope that the article will have a moderating influence on the critics.

A propos, someone called me from Chicago about two weeks ago – a man who had lost relatives in the Holocaust – asking me, in effect, to defend Eliade’s conduct vis-à-vis the Jews in the late thirties and in his autobiography. I hope I was able to convey the idea that I am not defending Eliade’s conduct but only trying to ensure that the facts of the case will be known. Perhaps he has contacted you before now. I didn’t catch his name.

I still have heard nothing about Adriana’s book. Have you? I expected it to be out by now.

I have given my translation, Eliade’s *Journal* “fragments” to the University of Chicago Press – for 1945–55. This will be called “vol[ume] 1”. Volume 4, for 1979–85, should be ready to appear before very much longer.²⁶

I suppose there has been no change in Christinel’s attitude regarding the full *Journal* manuscript. Do you know if there is some legal document existing that restricts access to these papers until a certain date? I should like very much to be able to read the journal and even to make a translation of it – whether or not it would be published. I would be willing to begin such a task at any time, but in 1995 I will reach 65 and will be old enough to retire. I am thinking that such a large translation project would be a good activity to occupy my time in retirement. It might also lead to the writing of a second volume on the life and work of the Professor. (I would *not* undertake such a book unless I had read the *Journal*.) What do you think? What are my chances?... Or perhaps you are thinking of doing something like this yourself – in which case I would be glad to stand aside and cheer you on!

What are the prospects for publication of the fourth volume of the *History*?

I trust you are well and enjoying your work at the Divinity School.

With all good wishes,

yours sincerely,

Mac R.

MLRP 11

6

[= 40a]

M. L. Ricketts către I. P. Culianu²⁷

Professor Ioan Culianu
The Divinity School
University of Chicago

1 December 1990

Dear Ioan

I believe it has been a year since I last wrote to you. I trust you have been well and have had a good year. I received a letter last week from Bryan Rennie (who came to see me in October), and he mentioned having talked with you. I believe he is going to be an important scholar and interpreter of Eliade, and I like him very much.

I am writing to inquire how I may obtain a copy of a book about which Mircea Handoca has written, a *Dictionnaire des religions*, co-edited by Eliade and yourself.²⁸ Do you have a copy that I could buy? If not, how may I order one?

I have another request also: do you have a copy of *Revista scriitorilor români*, number 23?²⁹ If so, I would like to borrow it, in order to copy certain articles it contains pertaining to Eliade. I will, of course, return it to you promptly.

Do you know what has become of Adriana Berger and especially of her book that Harper & Row was supposed to publish? I have heard that she is in this country again (New York?), but happily she has not written to me. (I saw her “review article” [in] *Annals of Scholarship*...)³⁰

I haven’t heard directly from Christinel for some time now. Is she here or in Paris? I hope she is well; give her my warm regards if you see her.

With all good wishes I remain
sincerely yours,
Mac Linscott Ricketts

MLRP 11

7

[= 40 bis]

M. L. Ricketts către I. P. Culianu³¹

11 December [19]90

Dear Ioan,

You seem to lead a busy, even hectic life! Thanks for the information on your *Dictionnaire*. I will order it. Let me know if there are any articles published in Romania that you may need. Handoca keeps me up-to-date with clippings and sometimes whole issues of reviews.

I enclose a copy of Adriana’s AAR paper³² and of the book review.³³ The paper lacked a bibliography page. The work, as usual, is sub-standard: inferences and insinuations made on the basis of quotations taken out of context, in most cases. Am glad that Harper & Row isn’t publishing her book.

I hope Christinel will “check out” all right at the hospital. Does she know about these latest attacks of Adriana? I hope she can be spared from knowing.

With best wishes for the great Holiday Season!

Sincerely yours,
Mac R.

MLRP 11

ADDENDA II

CORESPONDENȚA LUI I. P. CULIANU
CU MIRCEA ȘI CHRISTINEL ELIADE

1

Fernand Schwarz și I. P. Culianu către M. și C. Eliade³⁴

[Paris, 2 mars 1986]

M. et Mme Mircea Eliade
5711, S. Woodlawn Ave.
Chicago, Ill 60637

Cher Maître,
Vous étiez toujours présent avec Nous dans notre Colloque³⁵,
Respectueusement,
[s.s. indescifrabil]

En vous évoquant au Colloque organisé par Fernand Schwartz [*sic!*], nous avons beaucoup pensé à vous,

Ioan

PS: Joyeux Anniversaire!
[s.s. indescifrabil]

MEP 99.8

2

I. P. Culianu, contract cu C. Eliade³⁶

page 1 of 1 pages.

It is agreed between Mrs Georgette Eliade and Mr I. P. Culianu, both subscribers of this document, that Mr Culianu will take over the following unpublished notes of the late Professor Mircea Eliade in June 1986 and will make them available for publication to the best of his abilities. After publication, the original items will be turned to the Mircea Eliade Special Collection of the Regenstein Library, The University of Chicago.

1) Materials pertaining to [*A*] *History of Religious Ideas* vol. IV:

– 13 pages of manuscript, numbered 1–11 and 1–2, slightly damaged by water.

– 26 notes of very different formats, in French and in Roumanian, badly damaged by water.

– 2 pages sticking to one another, badly damaged by water.

– 67 notes of very different formats, going from simple scratches to half-full pages, badly damaged by water and sometimes undecipherable.

– 7 notes of very different formats, undamaged.

2) A collection of newspaper articles in Roumanian, meant to be published in Roumanian and/or in translation.

3) 12 typewritten pages in Roumanian and English. Preface to the German edition of *Werke*.

- 4) 18 pages of notes of very different formats, 1954–1956. Undamaged.
- 5) A small blue block-notes with only two pages written, slightly damaged by water.
- 6) 5 pages, badly damaged by water, containing the plan for his *Complete Works*.
- 7) 5 pages in English, slightly damaged by water. Text for the London exhibition of Mrs Loo, wife of Pierre Emmanuel.
- 8) 17 notes of very different formats, very badly damaged by water.
- 9) 5 pages of random notes from his desk. Undamaged.

Mr Culianu will bear the expenses for shipment from Chicago to Groningen. Mrs Eliade does not owe him any retribution for editorship of the papers, which he considers an honor and a labour of love for the late Professor M. Eliade.

Chicago, June 9, 1986

[s.s.] Christinel Georgette Eliade
Mrs Georgette Eliade

[s.s.] IP Culianu
Dr. Ioan P. Culianu

Cc: – Mr. Rosenthal
– Prof. Gamwell
– Prof. Kitagawa

IPCP 2.6

3

I. P. Culianu, dedicație pentru C. Eliade

Ioan P. Couliano, *La collezione di smeraldi. Racconti*, [traduzione Cristina Cozzi, Annalisa Di Lernia, Marco Grampa, Maria Teresa Pini], Milano, Jaca Book, 1989.

Pentru Cristinel,
câteva mici smaragde,
cu cele mai calde urări de bine și sănătate
și cu dragostea autorului.
Bun venit la Chicago!
24 martie 1989,
Ioan

AM PC840.13.U39A5

ADDENDA III

CORESPONDENȚA LUI M. L. RICKETTS CU JOSEPH M. KITAGAWA

1

M. L. Ricketts către J. M. Kitagawa³⁷

Professor Joseph Kitagawa
The Divinity School
University of Chicago
Chicago, Illinois 60637

Louisburg College
founded 1787
Louisburg,
North Carolina 27549

19 April 1989

Dear Joe,

Thank you very much for sending me an advance copy of your splendid review article for *History of Religions* of Eliade's *Autobiography II*,³⁸ and my own work on Mircea's Romanian years.³⁹

I am delighted that it is you who are doing the review article on these books – you who knew Mircea so well and who have such keen insight into his life and thought. I have just finished reading your article, and I want to thank you for the generous and appreciative words you have written, especially about my “monster” book. You have handled it in your review in just the way I hoped readers and reviewers would do: finding insights into Mircea's mind and perceiving patterns that go beyond the explicit statements I myself made. Your “three worlds” outline or analysis of Eliade's Romanian years (and later) is a marvellous way of interpreting his life in that period and all periods.

Your treatment of the sensitive matter of his relationship to the Iron Guard is exceptionally well done. This subject is sure to be the one most reviewers of both books will focus upon (as some have done already, in fact). There are, as you know, a number of persons eager to try to undermine Eliade's reputation (for whatever motives) by making him out to have been an anti-Semite and near-Nazi. I hope my handling of the matter will be perceived to be open and honest (which it was), and that it will serve to persuade those whose minds are not made up in advance.

I quite agree with you that the book needs an index and that the price is too high. I had no control over the price, and did not even know what it would be until after it was on the market. I do not expect to receive any royalties from it (both Columbia University Press and East European Monographs will have to have expenses reimbursed first). The index would have boosted the price to astronomical heights, I can imagine; my editor did not even suggest it. However, if a second edition is made, I will request that an index be added, and I will try to eliminate the typographical errors, of which there are far too many.

I hope that you are enjoying much better health now than you were a few years ago. I was sorry not to have been able to see you and others at the University of Chicago last November in connection with the AAR meeting,⁴⁰ but unfortunately I had to return here for

teaching duties (leaving Chicago at noon Sunday). I hope that another opportunity for us to meet will occur again soon.

Most sincerely yours,
[s.s.] Mac R.
Mac Linscott Ricketts
IPCP 3.3

2

J. M. Kitagawa către redactorii revistei *History of Religions*⁴¹

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

DATE 4/29/89

TO *HR* Editors DEPARTMENT
FROM J.M. Kitagawa DEPARTMENT
IN RE: Eliade's *Autobiography*

Following my conversation with Mr. Sullivan⁴² the other day, I almost had made up my mind to submit only the first half of my essay on Eliade (my review of Eliade's *Autobiography*) to *HR*, discarding my review of Rickett's work on Eliade's Romanian years. I then received the enclosed letter from Ricketts himself, and now I don't think I should separate the two. After all, Ricketts, being probably the most pro-Eliade person around, dealt with the touchy subject of the "Iron Guard" with extreme care and objectivity. For too long, we at the University of Chicago have been accused by many outsiders of "covering up" Eliade's past. I think the best solution now is to be honest and deal with his own statements but interpret them sympathetically, as Ricketts has done (and I only reviewed his work).

But I can also understand that other editors might not share my view; and if the other editors feel we should not touch Eliade's own *Autobiography* and Ricketts work on him, I can live with such a decision. In that case, though, I hope you will write me a letter as to why *HR* should not print these reviews. Please understand that I will have to explain to Ricketts, who thought he was helping many undecided people to understand Eliade's side of the issue, why these reviews will not appear in *HR*.

IPCP 3.3

ADDENDA IV

CORESPONDENȚA LUI FERNAND SCHWARZ
CU MIRCEA ȘI CHRISTINEL ELIADE

1

F. Schwarz către M. Eliade⁴³

[16 Janvier 1985]

Monsieur le Professeur,

Suite aux encouragements reçus par votre Elève Ioan Petru COULIANO, je me suis résolu à franchir le seuil de ma timidité et à vous envoyer le dernier numéro de notre Revue *Nouvelle Acropole*⁴⁴, consacré au nouvel Esprit Anthropologique dont vous êtes, à mes yeux, le pionnier et l'exemple.

Nous nous sommes largement inspirés de votre oeuvre pour ce numéro qui ouvre la rubrique dédiée à la Nouvelle Anthropologie, à laquelle nous consacrerons plusieurs numéros à venir, notamment sur la Nouvelle Anthropologie et l'Utopie, ou encore le Dogmatisme.

C'est dans cette optique que vos livres, comme *La Nostalgie des origines*⁴⁵ ou *Occultisme, Sorcellerie et modes culturelles*⁴⁶, sont des outils précieux, surtout pour notre jeune génération de chercheurs qui se voit confrontée aux menaces que les idéologies rétrécissantes font planer sur elle.

Je me permets de vous réitérer mon admiration et de vous adresser mes meilleurs voeux pour l'année 1985, en souhaitant que cette humble revue soit un hommage à vos idées et à votre action.

Veuillez agréer, Monsieur le Professeur, l'expression de mes sentiments les plus respectueux.

[s.s. indescifrabil]

Fernand Schwarz

Prof. Mircea ELIADE
University of Chicago
Chicago – Illinois 60637
ETATS – UNIS

MEP 111.2

2

M. Eliade către F. Schwarz⁴⁷

11 February 1985

Fernand Schwarz
5, rue Largilliere
75016 Paris

Dear Mr. Schwarz,

Please excuse my dictating this brief reply to you in English, but severe rheumatoid arthritis makes it all but impossible to write to you myself.

I want to thank you for your letter of 16 January and for the article devoted to my work. I am flattered to be called a pioneer and an example and most grateful for your generous words.

I wish you every possible success with your review and remain

Sincerely yours,

Mircea Eliade

ME: pc

MEP 111.2

3

F. Schwarz către C. Eliade⁴⁸

FERNAND SCHWARZ

Chargé de Cours à l'Ecole d'Anthropologie
President-Fondateur de Nouvelle Acropole France
5, rue Largilliere – 75016 PARIS
Tél. 45 24 49 08

60, rue de Passy
75016 PARIS
Tél. 45 20 42 45

Madame Christinel Eliade
4, place Charles Dullin
75018 PARIS

Paris, le 8 juin 1988

Chère Madame Eliade,

J'ai été très heureux de notre rencontre du Vendredi 3 juin et, comme promis, je vous envoie le texte original du Professeur Meslin, que j'espère intégrer dans la nouvelle édition du Cahier dédié à Mircea Eliade.⁴⁹ Je vous envoie également le programme du Colloque qui s'est tenu au Luxembourg.⁵⁰ Par rapport aux cassettes de ce Colloque, je vous précise que la cassette marquée « Riès » correspond à la séance d'ouverture du Jeudi 28 Avril⁵¹ ; la cassette marquée « Espace no. 1 » correspond à l'exposé de André Motte (c'est à la fin de cet exposé que se situe la comparaison entre Platon et Eliade)⁵² ; enfin, la cassette marquée « Espace no. 2 » correspond à la fin de la matinée du Samedi 30 Avril.

Je voudrais vous remercier pour tout ce que vous faites pour la publication du Cahier aux Etats-Unis. J'aimerais beaucoup que le Professeur Tracy⁵³ me dise s'il a bien reçu les deux derniers articles que je lui ai envoyés et s'il a pu faire corriger le texte en anglais du Cahier. Il me serait très utile d'avoir une photocopie du texte corrigé dans le cas de rencontres avec des professeurs anglophones. Je vais envoyer un petit mot dans ce sens au Professeur Tracy.

Je vous souhaite un très bon retour à Chicago et dans l'attente de vos nouvelles, je vous prie d'agréer, chère Madame Eliade, l'expression de mes sentiments les plus dévoués et les plus cordiaux.

[s.s. indescifrabil]

Fernand Schwarz

MEP 134.3

ADDENDUM V

RECENZIA LUI JOSEPH M. KITAGAWA
LA CARTEA LUI M. L. RICKETTS⁵⁴

Some Reflections on M. Eliade's Vision of the History of Religions

Autobiography, Vol. II, 1937–1960: *Exile's Odyssey*. By Mircea Eliade. Trans. by Mac Linscott Ricketts. Chicago: The University of Chicago Press, 1988, pp. 224.

Mircea Eliade: The Romanian Roots, 1907–1945, Vols I & II. By Mac Linscott Ricketts. Boulder: East European Monographs (Distributed by Columbia University Press, New York), 1988. pp. 1453 & photos.

Over the years many readers of our journal have inquired why Mircea Eliade's numerous books have not been reviewed in *History of Religions*. Each one found out sooner or later that it was Eliade himself who with altruistic conviction insisted that our journal did not exist to review the writings of its own editors. We still share his conviction. Now that he is no longer with us, however, I hope our readers will understand the journal devoting space to Eliade's vision of the history of religions upon the occasion of the publication of his *Autobiography*, vol. II, as it contains relevant accounts of many of his books which are familiar to us. We might also make some reference here to the "biographical" work about Eliade by Professor Ricketts, who has translated many of his works, including Vols. I and II of his *Autobiography*, and whose works are designed to be read side by side with Eliade's own autobiography, as a supplement as it were. Unfortunately, the price of Ricketts' study of Eliade's life and thought – \$ 180 for two volumes – will most likely discourage most individuals from acquiring them for their personal libraries. In writing this reflection, I am fully aware of the fact that ordinarily autobiography and biography are not considered appropriate genres for us to review in this journal, and I doubt whether we will discuss in this journal other biographies of Eliade in the future. Eliade's own autobiographical account of his works on the history of religions, however, may be taken as a happy exception.

Those who have read Eliade's *Autobiography*, Vol. I (New York, Harper, 1981) are already familiar with his upbringing as a son of a Romanian army officer, his precocious childhood and youth, his exposure in his university days to the philosopher-writer Nae Ionescu, his adventurous trip – 1928-1931 – to India, his return to Bucharest to begin his career both as assistant to Nae Ionescu at the university and as an ambitious and productive writer, his marriage to his first wife Nina (who knew she did not have many years to live), etc. Eliade wrote in his *Autobiography* (Vol. I, pp. 320 and 324) that on March 7, 1937 (his thirtieth birthday) he sensed that he was about to begin a new stage of life. He also felt that the precariousness of the social, cultural and political realities of Romania and the outside world was such that he and other persons of his generation no longer had the time or the freedom to "make culture". On both accounts his premonitions turned out to be accurate if we follow his own accounts in *Autobiography*, vol. II.

The motifs of "destiny" and "freedom", implicitly stated throughout Vol. I of Eliade's *Autobiography*, become dominant themes in Vol. II, especially in the uncanny ways in which they were interfused. Indeed, Eliade interprets his life, 1937-1960, as a constant and continuous struggle – by effectively utilizing his favorite "flash back" method – to express his freedom creatively through both scholarly and literary media against adverse personal, academic, social, cultural and political obstacles. To start with, Eliade from 1937 to 1940 – in spite of his self-consciousness of being a "universal man" (p. 7) – was caught up in a web of political intrigues in Romania, sand-

wiched between its two powerful neighbors, Germany and the U.S.S.R. In those days, some of his anti-communist friends as well as his own mentor Nae Ionescu, became increasingly more friendly to the rightist Legion of the Archangel Michael (the “Iron Guard”), presumably because of its spiritual emphasis. In fact, Eliade himself was arrested, for – due partly to his “fidelity” to his teacher Nae Ionescu – he refused to denounce the Iron Guard. It is touching to read how Eliade through it all kept working on his manuscripts on the history of religions or his novels on the unheated prison floor, in the make-shift hospital room, or in other equally inconceivable circumstances. I also sense that behind his simple account of how he and three other friends carried Ionescu’s coffin to the grave lies deep feeling toward his teacher-and-friend: “I had stumbled and, with a great effort, had supported myself on one knee until someone had helped me to rise.” (p. 4).

As Eliade records on the same page, he felt that the hand of destiny was involved in Nae Ionescu’s death, in the sense that it was instrumental in his going to England in 1940 as cultural attaché to the Romanian royal delegation. Parenthetically, I might add that those who have read his major novel, *The Forbidden Forest*, will recall Eliade’s haunting accounts of the devastation caused by the “blitz” of London, which he was personally destined to experience. The following year he was reassigned to the Romanian legation in a more peaceful Lisbon. Unfortunately, his busy and productive life in Lisbon encountered a great personal crisis in 1944, namely, the death of his wife, Nina. He simply states, though obviously with deep emotion: “She passed away in her sleep... For a good part of the night I had stayed by her bedside, reading from the Gospel of St. John. The thought that she would suffer no more consoled me” (p. 106).

Following Nina’s death, and with the impending end of World War II, Eliade realized that a puppet communist regime would most likely be installed in Romania, and he seriously questioned whether he could return to his homeland. Ultimately, his senses of “freedom” and “destiny” were intermingled in such a way that he and Nina’s daughter, Adalgiza, settled in 1945 in Paris as émigrés. Although his French was excellent, to settle in Paris at the age of thirty-eight involved some difficult adjustments. Fortunately, he was invited to teach at the Sorbonne through the intervention of Georges Dumézil, and he was warmly welcomed by E. M. Cioran, Eugène Ionesco and many other friends. As one might expect, Eliade was not well-off financially in his early days in Paris. Despite his poverty, however, he spent all his available time and energy on serious academic and creative writing. Undoubtedly, the most important event during his Paris days – another fortunate occurrence of the admixture of his freedom and destiny – was his marriage to Christinel in 1950, who subsequently devoted her whole life to him, giving him every encouragement and assistance as a person, as a scholar and as a writer. Indeed, Eliade’s mature and productive life would have been quite different if he had not met such an understanding and congenial companion. It is apparent too that Eliade’s Paris days propelled him forward as a leading historian of religions as well as a superb writer. Incidentally those who think that Eliade was simply “lucky” in producing so many volumes at the right time should read his accounts as to how he labored with constant and unremitting efforts, struggling against the limitations of time and energy. Evidently, many of Eliade’s now famous ideas, concepts and interpretations regarding myth, symbol, ritual, center of the world, heavenly prototypes and *coincidentia oppositorum*, were solidified during his Paris days, even though he had touched upon many of them in his Romanian days. As he became more widely known as a scholar, he received invitations to lecture at important European universities, and he was asked to participate in numerous seminars and conferences, all recorded succinctly in Vol. II.

Eliade deals with his life in America (only to 1960), which began in 1956, in the last two chapters of his *Autobiography*, Vol. II. He no doubt perceived that destiny had arranged many events of his life in America as well. Eliade’s chance meeting with Joachim Wach in Rome at the congress of the History of Religions in 1955 created the occasion for him to deliver the

Haskell Lectures at the University of Chicago in 1956. Even the most casual readers of this volume would readily agree with him that destiny collaborated with the Eliades' growing fondness of America, which resulted in their decision to live permanently in Chicago in spite of the inevitable adjustments such a decision required when they were no longer so young. Fortunately for him, many of his works in the history of religions began to be translated into English about that time; he had excellent colleagues and students; and fame and honor came deservedly to him from various quarters. He and his wife thoroughly enjoyed their participation in the Congress of the History of Religions in Japan in 1958. With great determination, he was also instrumental in embarking on the publication of *History of Religions: An International Journal for Comparative Historical Studies* (commenced in 1961). In its initial volume, Eliade said in part: "Despite the manuals, periodicals, and bibliographies today available to scholars, it is progressively more difficult to keep up with the advances being made in all departments of the History of Religions. Hence it is progressively more difficult to become a historian of religions. A scholar regretfully finds himself (or herself) becoming a specialist in *one* religion or even in a particular period of a single aspect of that religion..." (*History of Religions*, Vol. 1, No. 1, Summer, 1961, p. 1).

Clearly Eliade felt the calling to promote *Allgemeine Religionswissenschaft*, and not studies of specific religious traditions, although the historians of religions must be sufficiently familiar with the latter. He felt keenly the importance of the history of religions at this juncture of world history when Asians and the so-called "primitive" peoples are appearing on the horizon of great history – "that is, they are seeking to become *active subjects* of history instead of its *passive objects*, as they have been hitherto" (*Ibid.*, p. 2). What concerned him particularly was the fact, as he stated elsewhere, that the "western world has not yet, or not generally, met with authentic representatives of 'real' non-Western traditions", as usually the encounters with other peoples and traditions "have been made through their more westernized representatives, or in the mainly external spheres of economics or politics" (*Myths, Dreams and Mysteries*, Harper, 1960, pp. 8–9).

Unfortunately, the year 1960 marked the beginning of the arthritis attacks which haunted Eliade from that time until the end of his life. He candidly admits: "There were nights when, incapable of lifting my arms, I had to write on my lap... In that terrible winter and spring of 1960... I wondered if my health would allow me to finish what I had begun..." (Vol. II, p. 212). In spite of such debilitating physical conditions, Eliade courageously and cheerfully kept on teaching and working on many important projects, commuting back and forth between Europe and Chicago, and traveling to Argentina, Spain, Egypt, Mexico, Finland, Italy, etc. for another quarter of a century. Few if any suspected that behind the steady output of articles and books, epitomized by *A History of Religious Ideas* (3 volumes) which he authored and the *Encyclopedia of Religion* (16 volumes) which he edited, was the determined figure of Eliade, undaunted in spite of the constant torments of arthritis. To him, each day was a challenge to work toward his goal of achieving a total hermeneutics. In a real sense, his *Autobiography* is a valuable record of this remarkable person, an insatiably curious scholar who had the courage to formulate daring hypotheses. He never claimed that he had all the answers, but he asked, and pursued, the important and the right questions. Many of us who were close to him, as colleagues, friends and students, share the sentiment of Northrop Frye, who once wrote to him: "What is so amazing is not the breadth of your erudition, but its unity, the consistency with which you can make alchemy, yoga, primitive religious beliefs, and so many other things come together and form a pattern" (Cited in Vol. II, p. 212).

* * *

The name of Mac Linscott Ricketts is familiar to many of us as the translator of Eliade's *Autobiography*, Vols. I and II, as well as his *Youth Without Youth and Other Novellas* (Ohio State

University Press, 1988), co-translator (with Mary Park Stevenson) of Eliade's major novel, *The Forbidden Forest* (University of Notre Dame Press, 1978), and co-editor (with Norman Girardot) of *Imagination and Meaning: The Scholarly and Literary Worlds of Mircea Eliade* (The Seabury Press, 1982). Now he has produced an enormous, detailed, thorough and well-documented two-volume work of 1453 pages, including photographs and 237 pages of Notes, entitled *Mircea Eliade: The Romanian Roots. 1907–1945*. In his introduction, Ricketts states that Eliade's writings are not properly understood and that some kind of introduction to his thought is needed. But, he goes on to say: "This is, not, however, that book. That book still remains to be written... [Yet,] this book is one which I discovered to be written first, because in order to understand rightly the thought of mature Eliade... it is necessary to know the young man of Bucharest... in those thrilling but all too fleeting years of Romanian freedom between the World Wars." (p. 1)

Readers will soon discover that Ricketts (a graduate from Chicago with a Ph.D. in the history of religions) was one of Eliade's students, and although he does not agree with Eliade on many points, there is no question that he is generally captivated by Eliade's thought and personality. His devotion to Eliade's cause was such that he studied – "driven by some obscure demon", in his own words – the Romanian language, read many of Eliade's essays, newspaper articles and other writings in Romanian, visited Romania and talked to Eliade's friends. According to him: "My purpose in writing this book is to make available to students of Eliade's thought the fruits of my research into his writings prior to his settlement in Paris in 1945" (p. 3). As stated before, he designed this book to be read in conjunction with, and as a supplement to, Eliade's *Autobiography*. Ricketts also makes an important point when he states that Eliade wrote the earliest parts of his autobiography entirely from memory, whereas he says: "My book, in contrast, is based on documentation and I have not 'passed over in silence' anything I found that would shed light on Eliade's life in those years. Also, I have been able to rectify a number of minor errors in fact that were inevitable in a memoir such as Eliade's autobiography is (p. 5).

Ricketts' book is divided into 30 more-or-less chronologically arranged chapters, each with an apt theme, e.g., "Year of Destiny" (1928), "India Seen Through the Eyes of a Young Romanian", "Nationalism and the Primacy of the Spiritual", "Ventures in the Realm of the Fantastic", "Literary Works, 1938–1945" and "Experience for a Synthesis". Obviously we cannot go into a detailed analysis of Ricketts' huge book at this point, but a few impressions of his perspective may be pertinent. As far as Ricketts can discover, it is clear that from childhood Eliade had a keen and independent mind, strong intuitions and a determination to work hard, and that much of the structure of his later thought was already foreshadowed then. Although Ricketts would not use my terminologies, I think what he says about Eliade's "Romanian years" seems to point to the fact that young Eliade lived simultaneously in three partially-overlapping, inter-related and yet differentiable worlds, i.e., (i) the world of unusually sophisticated and highly motivated scholarship, (ii) the fairly conservative "existential" world of elite young Romanians, an intricate admixture of Eastern orthodoxy, Latin culture, the traditional worldview of the Balkan peasantry and the aspiration for independence of Romania as an authentic expression of "cultural" and "national" life (referred to as "Romanianism"), and (iii) a very fertile *mundus imaginalis*, to borrow Henry Corbin's favorite expression, the source of Eliade's personal, emotional and literary creativity, which made it possible for him to maintain mental and psychological equilibrium.

(i) The ethos of Eliade's world of "scholarship" was different from the usual practice of accumulating reference materials and foot-notes – "a rather tiresome way of proving one's 'scholarship'" as Erich Heller aptly stated in his *In the Age of Prose* (Cambridge University Press, 1984, p. xii). Rather early in life, Eliade evidently came to be convinced that the world was a repository of meanings and that it was his vocation to decipher those meanings hidden to

us. This sense of vocation drove him to engage in the study of many subjects, e.g., physical science, philosophy, alchemy, metallurgy, folklore, mythology, symbology, magic, ecstasy and the history of religions, all of which together, so he believed, would enable us to uncover the secrets of the universe. Ricketts' elaborate documentation leads us to believe that Eliade's approach to reality was formulated in two basic categories, the "sacred" in his work in the history of religions and "love" in his creative literary work, and that he found an inner connection between them in his *mundus imaginalis*.

For Eliade, the value of scholarship lies in itself, but it should also simultaneously enlighten and guide humanity. Such an orientation led him to examine the model of the human being articulated by the Italian Renaissance during his University days. He continued this quest in his journey to India, where he wanted to discover and experience the Indian ideal of the human being through both his book learning and the practice of yoga, the ancient Indian technique of achieving immortality and freedom in the midst of one's involvement in the world of time and space. The stay in India also opened his eyes to the existence of common elements in all peasant cultures throughout the world – the elements from which he would later derive the notion of "cosmic religion". Such an outlook led Eliade to speculate on a synthesis for the cultural heritage of Dacians, which he believed had provided the "autochthonous base" of present-day Romanian tradition. (His speculation on this topic is well analyzed in Chap. 23, "The Hasdeu Edition", of Ricketts book.) It was Eliade's feeling – some say his "wishful thinking" or "romantic dream" – that the substratum of peasant cultures of southeastern Europe has been preserved to this day underneath the cultural overlays of the Greeks, the Romans, the Byzantines and Christianity; he even went so far as to suggest that the peasant roots of Romanian culture could become the basis of a genuine universalism which would transcend political nationalism and cultural provincialism and help create a world in which the oppressed peoples of Asia, Africa and elsewhere might take their rightful place in world history. "We, the people of Eastern Europe, would be able to serve as a bridge between the West and Asia." Then he writes: "A good part of my activity in [Romania] between 1932 and 1940 found its point of departure in these intuitions and observations..." (*Autobiography*, Vol. I, p. 204). In so stating, Eliade revealed how his first world, i.e., the world of scholarship, was inwardly related to, or rather internally but strongly colored by, his second world, i.e., the "existential" world of the elite young Romanians.

(ii) Most people who have known Eliade recognize his unusual ability in his first world (that of scholarship) and his third (*mundus imaginalis*) but they do not think that he had a great aptitude in his second world, namely, the existential, practical domain. Even Eliade himself recognized later that what he and his friends, the so-called "Criterion group", wanted to accomplish was not easily understood by many people. Ricketts astutely observes: "Eliade has been convinced since early youth that the destiny of his generation was to make culture, not politics. For him, politics was 'sterile' activity, unworthy of the talents of a true intellectual... Politics should be left to 'political men'; the intellectual has more important things to do... He deplored the fact that all previous generations of intellectuals in modern Romanian history had become involved in politics, and that many of his own generation... 'after a «spiritualistic» beginning, [have] become regimented in political struggles...' Eliade strove with all his might to keep his generation true to the ideal of the primacy of the spiritual" (pp. 883–884).

Evidently Eliade felt strongly that there was a hiatus between the cultural and civic life of Romania and that he and his like-minded friends had to work for a transformation of Romania, "not by engaging in partisan politics" but by attempting to influence first the intellectual elites and through them, the people, by writing about what was then called "Romanianism", which in Eliade's interpretation was a non-political, cultural nationalism. He was persuaded that Romani-

anism in this sense was possible only with “a rebirth of commitment to the spiritual values of the nation, a rebirth of pride in national character, the national destiny, the national mission” (p. 903). Ricketts is of the opinion that Eliade in the 1930’s readily acknowledged the existence of “messianism” in Romanianism, rooted as it was in Eastern orthodoxy. According to Ricketts’ interpretation of Eliade, “Romania was a divinely chosen nation, a country with a special mission and destiny to fulfill” (p. 912). For that mission, Eliade recognized the need for a revolution which would help create the new Romanian. Curiously, at this juncture he turned to Frank Buchman’s Oxford Movement as a paradigm of revolutionary Christianity. Ricketts quotes Eliade: “The new, spiritual Christian man which the Oxford Group preaches is the only man capable of resolving the paradoxes of the modern world” (p. 918). But, as the Oxford movement was a Protestant phenomenon, Eliade looked for a Romanian Orthodox counterpart, emerging from the grassroots of the people; according to Ricketts: “By the fall of 1936 Eliade had begun to think that he had found such a movement in the Legion of the Archangel Michael [known popularly as the Iron Guard]” (p. 919). (On this score, I personally detect the strong influence of Nae Ionescu on Eliade.)

The foregoing makes it clear that Eliade and many of his friends and foes in the Romania of the 1930’s were caught in what Buddhists call *karma*, the inevitable process of previous actions compelling one’s present choices, which in turn serve as causes for one’s future choices and actions. I realize that those of us who were not in Romania during the 1930’s have no way of knowing the seemingly complex situation there, but I rather imagine Eliade must have been aware of the popular impression – as Ricketts reports – of Romanianism as a term “associated with ultra right-wing political philosophies and programs... Ordinarily it signified chauvinism, antisemitism, policies for the restraint of minorities, anticommunism, and enthusiasm for Italian Fascism and German National-Socialism” (p. 904); despite such associations, Eliade himself chose to interpret it to be above politics. Convinced as he was of the spiritual mission of Romania, says Ricketts, “Eliade even dreams of a time when Orthodoxy, perfectly realized on a national scale by Romania, could ‘dominate’ all Europe... It seemed to Eliade that the Legion was the fulfillment of all his hopes... If the Legion were to succeed in winning the allegiance of the whole nation – as it seemed, in 1937, on its way to doing it – it would mean the triumph of the spiritual Romanianism [and]... the appearance of the Christian ‘new man’, the fulfillment of Romania’s holy mission” (p. 925).

I have great sympathy with Eliade’s notion that the mission of the intellectual is to realize his or her talents without getting involved in politics, which will inevitably compromise his or her freedom. I can also understand why he was against “the major political ideologies contending for power in the world of that time: Marxism, Fascism (including ‘Hitlerism’) and Liberalism (or Democracy)..., not only because they were political ideologies, but also because they were foreign creations and therefore, *ipso facto*, unsuited to Romania, not having any organic relationship to the national ethos” (p. 892). But by differentiating political philosophy so sharply from participation in any practical political programs, Eliade in effect destroyed all available options and was accused of being the “political” (despite his protest) ally of the Iron Guard and dictatorship.

Significantly, shortly after the death of Nae Ionescu, Alexandru Rosetti recommended Eliade to C. C. Giurescu, the recently appointed Minister of Propaganda, that he try to find a post for Eliade at some foreign embassy – I think he correctly sized up Eliade in his second world – as Eliade “had rightist sympathies, without having engaged in any effective action like others” (quoted in pp. 1093–1094). We all know that this is how Eliade was appointed as cultural attaché in London. I was also interested in Giurescu’s reminiscence of Eliade’s letter to him: “he had been on the verge of despair and that I had ‘saved him from death’ ” (cited in p. 1094). According to Ricketts, in 1972 Eliade was instrumental in bringing Giurescu to the University of

Chicago for a lecture; as they were parting, Eliade reminded him that “he owed to him and Alexandru Rosetti the fact that ‘for the past 38 years I’ve been free and able to work’ ” (p. 1429, fn. 54). Undoubtedly, Eliade’s going to London liberated him from his “karmic” entanglement in his second “existential” world, but I am equally convinced that ultimately the rich mental sources of his *mundus imaginalis* (his third world) were just as important for his “freedom” as the fact of his physical departure from Romania.

(iii) I think it is worth stating that Ricketts’ book is very helpful in unfolding Eliade’s *mundus imaginalis*. Unfortunately, space does not allow us to discuss his translations and analyses of many of Eliade’s novels. It is well to remember that from his youth Eliade did not think of creative writing as an avocation. Rather, as he often stated, it was important for him to preserve his spiritual equilibrium by balancing, and oscillating between, the diurnal (the rational mode of scholarship, his first world in my analysis) and nocturnal modes of the spirit (the mythological modes of imagination and fantasy, his third world). Eliade was convinced that such a dual vocation was an essential part of his destiny. In this connection, it might be interesting to point out that while in India, he learned the important lesson that the *object d’art* was not something to be hung on the wall but something to be integrated into one’s everyday life. Also, according to him, human beings live in a universe which is always a religious universe of imagination and symbolism. At the same time, human beings are also destined to live with the experiences of the miraculous, the mysterious and the fantastic.

Those who read Ricketts’ work will soon realize that to Eliade the world of literary imagination was very real although of a different nature than the world of everyday life. He could actually “see” the texture of human relations and the plot which characterized the labyrinth of life on earth. On the one hand, Eliade the scholar insisted on the reality of the sacred in spite of its disguise as the profane, while on the other hand, Eliade the writer sensed the reality of love as a “souvenir of Paradise”, to borrow Virgil Ierunca’s expression. Thus in many of his novels studied by Ricketts, love cannot be fulfilled on earth, and is very closely related to death. Eliade was persuaded that just as the recognition of the sacred enables human beings to understand the structure of primary revelation, genuine love purifies sensual eroticism, and enables human beings to catch a glimpse of the transhuman meaning of life.

But the most important thing which his *mundus imaginalis* did for Eliade was to serve as a link between his Romanian years (up to 1945, as Ricketts follows) and the next phase of his life (starting with his settling in Paris as an émigré), in which the rootless émigré was now to replace the ideal Romanian and become the paradigm for all human beings, including modern Romanians; but this is beyond the scope of Ricketts’ present study.

At any rate, we should all be extremely grateful to Professor Ricketts for his thorough study of *Mircea Eliade: The Romanian Roots, 1907–1945*, which serves as an important supplement, and often a corrective, to Eliade’s own autobiography. I personally miss the index, however. Of course this book is already very bulky, and there are too many personal and place names cited in the book. But a brief, very select index would have helped readers, who most likely would be confused with Romanian names anyway. The book is particularly useful to those who already know something about Eliade’s life and thought. A much heavier book would not have been very practical. Such is the dilemma of the author!

[Joseph M. Kitagawa]

NOTE

¹ Text scris cu pix albastru pe patru file desprinse dintr-un carnet dictando.

² Peter C. Chemery (b. 195?), student al lui Eliade și ultimul său asistent în redacția revistei *History of Religions*, dar ocupându-se, de fapt, de aproape toată corespondența lui și de alte chestiuni.

³ Ion Manea (1924–1995), jurnalist și publicist emigrat în S.U.A., în anul 1978, împreună cu soția sa, Maria Manoliu-Manea (n. 1934), care a devenit președinta Academiei Româno-Americane de Științe și Arte în anul 1982.

⁴ E vorba de biblioteca lui Eliade din biroul său situat în Meadville Lombard Theological School. (Clădirea gotică a seminarului – construită între 1929 și 1933 – a fost vândută în 2011 Universității din Chicago și a devenit, în 2012, sediul unui centru educațional, numit Neubauer Collegium for Culture and Society.)

⁵ Profesorul Louis Cohen (1928–2018), cardiolog, mai întâi la Billings Hospital, iar apoi la Mitchell Hospital, amândouă aparținând sistemului medical al Universității din Chicago.

⁶ Anexă a scrisorii lui M. L. Ricketts din 21 mai 1986 (nr. 7). O filă dactilografiată pe o singură parte. Am editat lista cu următoarele intervenții: corectarea cuvintelor în limba română, uniformizarea punctuației și uniformizarea manierei de descriere a materialelor (întâi tipul, apoi numărul paginilor – toate puse în paranteze).

⁷ Răspuns la scrisoarea lui M. L. Ricketts din 19 ianuarie 1989 (nr. 38[a]). Filă cu antet, dactilografiată pe o singură față.

⁸ Wendy Doniger O'Flaherty (n. 1940), indianistă americană și specialistă în istoria religiilor. Din 1978, profesoară la Universitatea din Chicago, un apropiat colaborator al lui Eliade, iar, din 1985, Mircea Eliade Distinguished Service Professor of History of Religions.

⁹ Un volum editat de Wendy Doniger (împreună cu I. P. Culianu și Matei Călinescu ca „silent editors”), care cuprindea traducerea articolelor politice ale lui Eliade din anii '30, făcută de M. L. Ricketts, împreună cu mai multe studii semnate de diverși specialiști. Ar fi urmat să apară la editura Macmillan din New York.

¹⁰ Peste vreo trei luni a fost retrasă de Culianu, pe când tânăra revistă condusă de Dorin Tudoran se afla deja sub tipar. Vezi scrisoarea sa din 7 iunie 1989 (nr. 39[b]).

¹¹ I. P. Culianu, „Invito alla lettura di Mircea Eliade”, *Abstracta* (Roma), nr. 35, marzo 1989, pp. 38–49; MLRP 26 (cu dedicație autografă).

¹² Va fi scrisă cândva în cursul anului următor și va apărea postum. I. P. Culianu, „Mircea Eliade, *Journal I, II, III, IV; Autobiography* vol. 1, 2; Mac Linscott Ricketts, *Mircea Eliade. The Romanian Roots, 1907–1945*”, *The Journal of Religion* (Chicago), 72, nr. 1, January 1992, pp. 157–161.

¹³ O nouă scrisoare, după schimbul lor din lunile ianuarie–martie, încheiat probabil tot de Ricketts. Filă scrisă pe o singură parte; copie la indigo după dactilogramă, cu corecturi manuscrise. Culianu va răspunde la 7 iunie 1989 (nr. 39[b]).

¹⁴ I. P. Culianu, „The secret of doctor Eliade”, 4 ff. dactilo; MLRP 26 (cu dedicație autografă). A fost publicată doar o traducere românească, „Secretul doctorului Eliade”, în I. P. Culianu, *Studii românești, I. Fantasmele nihilismului. Secretul doctorului Eliade*, ed. a II-a, traduceri de Corina Popescu și Dan Petrescu, Iași, Polirom, 2006, pp. 384–388. Conform editorilor, ar fi vorba de „prefața ediției în limba greacă, din 1988, a unei antologii din nuvelistica lui Eliade”. Nu cunoaștem o traducere în greacă a „Secretului doctorului Honigberger”, nuvela la care se referă acest text. În acea perioadă (mai precis, în iunie 1988) a apărut o singură antologie: M. Eliade, *Ston ěskio henos krinolouloudou*, metaphrasē Lēdas Pallantiou, Athēna, Chatzēnikolē, 1988 (cuprinde „Fata căpitanului”, „Ghicitor în pietre”, „Șanțurile”, „O fotografie veche de 14 ani” și „La umbra unui crin”, care dă și titlul volumului). Aceeași editură a mai publicat câteva lucrări de și despre Eliade, inclusiv *Dicționarul religiilor* (în 1992).

¹⁵ Pentru unul dintre ele, vezi *supra*, n. 11. În dosarul cu publicațiile lui Culianu din MLRP 26 nu există alt articol italian despre Eliade. Probabil e vorba de articole scrise de alții, precum cel la care face referire în continuare; vezi *infra* n. 16.

¹⁶ Sub rubrica „Oriente-Occidente” au apărut în ziarul *La Nazione* două articole: Grazia Marchiano, „Il Maestro Eliade. Lungo viaggio con Mircea fino al cuore del mistero”, și I. P. Culianu, „Cosi quei trecento monaci persero le loro visioni”, *La Nazione* (Firenze), 4 marzo 1989; MLRP 26 și 31.

¹⁷ M. Eliade, *Journal*, IV, 1979–1985, translated from the Romanian by M. L. Ricketts, Chicago – London, The University of Chicago Press, 1990.

¹⁸ Wendy Doniger, „Epilogue”, *ibidem*, pp. 149–155.

¹⁹ T. David Brent (n. 1948), fost student al lui Eliade și redactor la University of Chicago Press.

²⁰ M. Eliade, *Journal*, I, 1945–1955, translated from the Romanian by M. L. Ricketts, Chicago – London, The University of Chicago Press, 1990.

²¹ Volumul al patrulea nu a mai fost publicat în forma gândită de Eliade.

²² Vezi *supra*, n. 9. Culianu i-a vorbit despre carte la telefon, la 6 noiembrie 1988 (nr. 36), iar apoi au discutat proiectul la 19 noiembrie, cu ocazia vizitei lui Ricketts la Chicago (*Addendum* I.1).

²³ Adriana Berger (1953–2008) semnase, în martie 1987, un contract cu editura Harper & Row din New York, pentru un volum intitulat *Mircea Eliade. The Inner Quest of a Radical Traditionalist*, o versiune revizuită a tezei ei doctorale. În august 1988, publicarea lui a fost programată pentru mai 1989, sub un titlu diferit (lucru despre care Berger îi scrie lui Ricketts). Totuși, în anul următor editura va abandona proiectul.

²⁴ Ciornă, două file scrise pe o singură față. Culianu nu a răspuns, din motive pe care le explică în scrisoarea sa din 4 decembrie 1990 (nr. 40[b]).

²⁵ S. Cain, „Mircea Eliade, the Iron Guard, and Romanian Anti-Semitism”, *Midstream. A monthly Jewish review* (New York), 35, nr. 8, November 1989, pp. 27–31.

²⁶ Vezi *supra* n. 20 și, respectiv, n. 17. Volumul I va apărea în ianuarie, iar volumul IV în martie 1990.

²⁷ Filă scrisă pe o singură față; copie la indigo după dactilogramă, cu corecturi manuscrise. Culianu va răspunde la 4 decembrie 1990 (nr. 40[b]).

²⁸ M. Eliade – I. P. Couliano, *Dictionnaire des religions*, avec la collaboration de H.S. Wiesner, Paris, Plon, 1990.

²⁹ Conține trei articole despre Eliade, care se regăsesc – în xerocopii – în MLRP. Titus Bărbulescu, „Cu Mircea Eliade prin Paris”, *Revista scriitorilor români* (München), 23, 1986, pp. 198–201; Emil Cioran, „Mircea Eliade”, *ibidem*, pp. 202–204; Ilie Olteanu, „Amintiri despre Mircea Eliade”, *ibidem*, pp. 205–206.

³⁰ A. Berger, „Fascism and Religion in Romania”, *Annals of Scholarship* (New York), VI, nr. 4, 1989, pp. 455–465. Este o recenzie a cărții lui M. L. Ricketts, *Mircea Eliade. The Romanian Roots*, împreună cu cel de-al doilea volum al memoriilor lui Eliade, tradus de el.

³¹ Răspuns la scrisoarea lui Culianu din 4 decembrie 1990 (nr. 40[b]). Ciornă, o filă scrisă pe o singură față. Culianu va răspunde abia la 4 martie 1991 (nr. 41).

³² A. Berger, „Anti-Judaism and Anti-Historicism in Eliade’s Writings”, 13 ff. dactilo, comunicare la conferința anuală a American Academy of Religion, New Orleans, 17–20 noiembrie 1990; rezumat în *Abstracts. American Academy of Religion, Society of Biblical Literature, Annual Meeting 1990*, Atlanta, Scholars Press, 1990, p. 144. Un articol în ebraică, cu același titlu, va apărea în *Hadoar. The Jewish Histadruth of America* (New York), 70, nr. 25, 21 June 1991, pp. 14–17.

³³ Vezi *supra* n. 30.

³⁴ Carte poștală ilustrată cu un detaliu dintr-un basoreliev zodiacal și legenda „Basilique de Vézelay, Gémeaux (21 mai – 22 juin)”. Netimbrată.

³⁵ Colocviul de antropologie religioasă „L’Homme et la Cité”, organizat la Paris în zilele de 1 și 2 martie 1986, sub egida Institut International d’Anthropologie.

³⁶ Filă dactilografiată pe o singură față.

³⁷ Filă cu antet, dactilografiată pe o singură față (xerocopie).

³⁸ M. Eliade, *Autobiography*, vol. II, 1937–1960. *Exile’s Odyssey*, translated from the Romanian by M. L. Ricketts, Chicago – London, University of Chicago Press, 1988.

³⁹ M. L. Ricketts, *Mircea Eliade. The Romanian Roots, 1907–1945*, vol. I–II, Boulder, East European Monographs / New York, Columbia University Press, 1988.

⁴⁰ American Academy of Religion Annual Meeting, Chicago, 19–22 noiembrie 1988. Ricketts a plecat în data de 20 noiembrie.

⁴¹ Filă tipizată pentru comunicările intra- și inter-departamentale ale Universității, dactilografiată pe o singură față (xerocopie). În partea superioară, o notă manuscrisă, cu creion albastru, care se referă – în mod evident – la ambele scrisori: „Copy for your ref[erence]. Joe”.

⁴² Lawrence E. Sullivan (n. 1949) și-a făcut doctoratul în istoria religiilor la Universitatea din Chicago, sub îndrumarea lui Eliade, și era profesor la Divinity School din anul 1984.

⁴³ Filă dactilografiată pe o singură față. Partea superioară, arsă, cuprindea data și, foarte probabil, antetul.

⁴⁴ Ar putea fi primul număr din acel an în care I. P. Culianu publicase două articole: „Mircea Eliade et le long combat contre le racisme”, *Nouvelle Acropole* (Paris), nr. 81, janvier–février 1985, pp. 3–4; „L’offense raciste”, *ibidem*, pp. 7–8. În acest caz, scrisoarea de răspuns a lui Eliade se referă la cel dintâi.

⁴⁵ M. Eliade, *La nostalgie des origines. Méthodologie et histoire des religions*, Paris, Gallimard, 1971.

⁴⁶ M. Eliade, *Occultisme, sorcellerie et modes culturelles*, Paris, Gallimard, 1978.

⁴⁷ Filă dactilografiată pe o singură față, copie la indigo. Partea superioară, arsă, lasă să se vadă doar o parte a antetului revistei *History of Religions*.

⁴⁸ Filă dactilografiată pe o singură față. Alături de ea, două file dactilografiate pe o singură parte, cuprinzând cuvântul lui Michel Meslin, datat „19 Mai 1988, à 17 heures”.

⁴⁹ *Mircea Eliade. Dialogues avec le sacré*, dossier conçu et présenté par Fernand Schwarz, Paris, Editions N.A.D.P., avril 1987, 60 pp. (colecția „Homo religiosus – Cahiers d’études pour la redécouverte du sacré”). Noua ediție nu s-a mai materializat.

⁵⁰ Colloque international „Éliade – Dumézil”, ținut între 28 și 30 aprilie 1988, în Luxemburg, sub egida Centre Alexandre Wiltheim (Luxemburg) și Centre d’Histoire des Religions (Louvain).

⁵¹ Conferința inaugurală a lui Julien Ries se intitula „La méthode comparée en histoire des religions, selon Georges Dumézil et Mircea Eliade”.

⁵² Conferința lui André Motte se intitula „Mircea Eliade et la religion grecque”.

⁵³ David Tracy (n. 1939), profesor de teologie contemporană la Divinity School a Universității din Chicago și un apropiat al lui Eliade.

⁵⁴ 20 pp. dactilo, scrise pe o singură față. Numele autorului a fost adăugat – pe prima pagină – de către M. L. Ricketts. Tot el a subliniat sau marcat vertical cu creion roșu mai multe pasaje.